

PRĀCYAVĀNĪ SANSKRIT TEXT SERIES

The Contributions of Muslims to Sanskrit Literature
Vol. I

THE SANGĪTA-MĀLIKĀ
OF
MAHAMMAD SHAH

CRITICALLY EDITED FOR THE FIRST TIME WITH AN INTRODUCTION
IN ENGLISH, APPENDICES, ETC

BY

Dr JATINDRA BIMAL CHAUDHURI

PRINCIPAL SANSKRIT COLLEGE, CALCUTTA, LECTURER CALCUTTA UNIVERSITY
AND SECRETARY, BENGAL SANSKRIT ASSOCIATION, CALCUTTA

CALCUTTA
1948

Published by
DR. J B CHAUDHURI
FROM THE PRAGYAVANI
1, FEDERATION STREET, CALCUTTA

Available at
MEHAR CHAND LACHHMAN DAS
JAIN STREET, SAID NITHA BAZAR, LAHORE

ORIENTAL BOOK AGENCY
15, SHUKRAWAR PETH, POONA

CHUCKERVERTY, CHATTERJEE & Co
15, BANKIM CHATTERJEE STREET, CALCUTTA

DAS GUPTA & Co
54/3 COLLEGE STREET, CALCUTTA

And From All Other Leading Book-Sellers

DEDICATED TO
Sr PRAMATHA NATH BANERJEE
M A B L P R, S, BARRISTER AT LAW
Vice Chancellor Calcutta University
AS A SMALL TOKEN
OF
Deep Admiration And High Esteem

P R E F A C E

We have great pleasure in presenting the readers with the first volume of the Series **The contributions of Muslims to Sanskrit Literature**. The second volume of this series viz. **The Samudra-Saṅgama of Mahammad Dara Shukoh on a comparative study of Sūfism and Vedānta in Sanskrit** and the third volume containing the **Contributions of Muslims to Upanisads, Sanskrit Poetry, Hindu Astrology, etc.** will also be soon published.

The present series is a companion one to our "Muslim Patronage to Sanskrit Learning" Series of which the first volume has already been published

Thanks are due to the authorities of Bikaner State Library for sending me a transcript copy of their valuable MS. as the original could not be lent. The present edition has been prepared from this MS. alone as no other MS. of this work is known to exist. The preparation of a critical edition from a single MS. is undoubtedly a hazardous task. Still, I faced this risk as the present work is invaluable for reasons stated in details in the Introduction.

SANSKRIT COLLEGE,
CALCUTTA 1. 9. 48

}

J. B. CHAUDHURI

CONTENTS

INTRODUCTION

Preliminary	1
Description of the MS	2
The author and his date	2
Subject matter of the work	3
The Nṛtyadhyaya of the Sangita-Malika and its Contents	
Alphabetical Index of the verses of the Sangita-Malika	

TEXT

APPENDICES

- Abbreviations
- Bibliography
- General Index

MUSLIM CONTRIBUTION TO SANSKRIT MUSICAL LITERATURE

INTRODUCTION

As regards the propagation of Sanskrit Learning during Muslim Rule in India it may be stated at the very outset that not only a large number of Sanskrit works were composed and/or translated into Semitic languages and *vice versa* under the patronage of the Muslim rulers of India but also many poetical and scientific works in Sanskrit were composed by Muslims themselves. In this latter group i.e. the contributions of Muslims to Sanskrit Literature the *Saṅgita malika* of Mahammad Shah is certainly one of the most important. Its importance on account of its author who is definitely a Mahomedan Sanskritist can hardly be overrated. Secondly, not many works on Music or Dancing in particular, have as yet been published and it is only hoped that a critical edition of this work will be a valuable addition to this important branch of our Indian Literature.

The earliest work on dramaturgy is probably the *Nāṭyaśāstra* of Śiśūpala and Kṛṣṇaśāstra mentioned by Paṇini. Nandikesvara's *Bharataṅga* of which the *Abhinaya darpaṇa* is considered to be a subsequent abridgement is known only in name. The *Nāṭyaśāstra* is of course the earliest work that systematically deals with this subject in several sections. The *Abhinaya-darpaṇa* attributed to Nandikesvara is another early work exclusively devoted to this subject. The seventh chapter of the *Saṅgita ratnakara* of Saṅgadeva composed in the first half of the thirteenth century A.D. is also devoted to dancing. Ever since its composition, it became the standard work on the subject and many subsequent writers are more or less indebted to this work for their treatment of the subject. Mahammad Shah is also no exception to it. The Sanskrit Musical Literature is however very vast and many of them deal in their last chapter in particular with dancing. Many subtleties in a subtle inspiring subject like Music naturally evolved in course of its development and individual scholars had their own say in the matter. Though the Sanskrit MSS catalogues reveal that there are even to-day not less than 500 works on the subject not more than a few of them have as yet been published and of them again only the *Nāṭyaśāstra* of Bharata and the *abhinaya-darpaṇa* and recently, the *Saṅgita ratnakara* have been ably edited. One only wishes that at least some 50 of these that are thoroughly original in their treatment of the subject matter could be critically edited and a thorough comparative study of them be made in order that the real history of the development of our Indian music inclusive of dancing might be

restored. Under the circumstances it is to be regretted that only the *Nṛtyādhyāya* of the *Saṅgita-mālikā* of the Muslim Musician is extant and that also a very defective MS, as preserved at present in the Bikaner State Library.

DESCRIPTION OF THE MS.

As the original MS was not lent out, the present editor was obliged to work on a transcript copy of the same made under the direct supervision of the Library Authorities. The original MS, in question is undated. It starts with a Hindi work—a collection of Hindi songs called the *Saṅgita-sāra* by Māṇikacandra. The first ten sheets of this collection are missing. Our *Saṅgita-mālikā* begins on folio 31 and ends in the 53rd. It is followed by a running Hindi commentary on it, probably by the same author i.e. *Mahammad Shah* himself, which has proved to be of some use to us. Probably the scribe is responsible for leaving out altogether from the text the relevant passages on the *Dr̥ṣṭi bheda*, *maṇḍala-bheda*, etc. that usually form a part of the *Nṛtyādhyāya*. The sectional arrangements as at present are also very defective, e.g. eight "*ākāśika Mārgacārīs*" (4-11) are included in the section on *Karana*. Similarly, 6 *Karanas* (3-8) are included in the section of "*Deśisthānakas*". Another misleading feature of the MS. that can hardly be sufficiently decried is that though the pagination in the MS is found quite in tact the sections are intermingled here and there, e.g. vv. 125-132 are written in between vv. 204-205 and vv. 192-198 are written in between vv. 185 and 186, and v. 199 runs concurrently with 191. This is not all, a look at the footnotes to the text will at once reveal the nature of carelessness and gross negligence on the part of the scribe. It is indeed a very difficult task to prepare a critical edition from a single MS, particularly from a MS. like the present one. Still no pains have been spared by me to present the readers with a readable edition, particularly because the work is so very important.

THE AUTHOR AND DATE

The author himself says that he was the son of *Tattār Khān* and a descendant of *Firuz Shah*. Unfortunately we cannot identify the author on the basis of this evidence; we cannot trace in the pages of our Historical works a *Mahammad Shah*, who was the son of a *Tattār Khān* and also flourished in the family of *Firuz Shah*. We know of one *Mahammad Shah*, who was not the son of, but was himself, *Tattār Khān*; again, *Mahammad Shah* as a descendant of *Firuz Shah* there are more than one.

Again, the MS in question is undated and of no help to us with regard to the date of the work, nor is there any internal evidence on the basis of which we can come to a definite conclusion about it.

But from a comparative study of the Nṛtyādhyāya section of the Saṅgīta-ratnākara of Śārṅgadeva, son of Sodhala, it is clear that Mahammad Shah was much influenced in his treatment of the subject by the author of the Saṅgīta-ratnākara (see below). It is explicitly stated in v. 5 of the Ratnākara that Sodhala was patronised by King Singhana. Singhana ruled in Deogiri i.e. modern Daulatabad from 1210 to 1247 A.D. As such, Śārṅgadeva must have been a junior contemporary of King Singhana and his work is only likely to have been composed about the middle of the 13th century A.D. Therefore, it can definitely be said about the Saṅgīta-mālikā that it was composed later than this date. But if the Hindi commentary is to be attributed to Mahammad Shah, the Saṅgīta-mālikā cannot be assigned to such an early date. Its language betrays rather a comparatively modern date for its author. The Saṅgīta-mālikā does not appear to have been composed earlier than the 16th century A.D.

SUBJECT MATTER OF THE WORK

The work was ostensibly on music in all its aspects as its name implies but only the section on Dance appears to have survived. There is no doubt that the work was intended, to deal with all the subjects the Saṅgīta-ratnākara does and as such it must have been a voluminous work. In the Nṛtyādhyāya, it deals with (1) the dancing-hall, (2) the assembly, (3) the President, (4) dances, (5) the features of female-dances, (6) the features of male-dances (7) varieties of dances, (8) parts of the body employed in dances, (9) subsidiary parts, (10) different gestures of the head (11) different postures of hands unfolded, (12) those of hands folded, (13) Nṛtya-hasta lakṣaṇas, (14) different postures of the hips (Kaṭi), (15) those of the feet, (16) Cāris¹ or varieties of gait (Bhāuma-mārgacārī, ākṣīka-

1 विविधमहिर्जद्वेदकीकम वसं हृतम् ।

वारी स्यात् कारये दीवि चोरिन् प्रत्ययान्तः ॥ SR 7 904

Carī is derived from the root चर + कृ + लिट्—स्त्रियौ दीवृ । It should, however, be mentioned in this connection that in the NS (vide Chowkhamba Sanskrit series ed.) list of Ākṣīcārī, the name of "Śleṣ" and "Nṛpuravādika" are omitted, and consequently, the number is reduced to 14 only.

margacārī, Deśībhaumacārī, ākasika-deścārī), (17) sthānaka² or modes of sitting (puruṣa sthānaka, strī sthānaka and deśi-sthānaka), (18) Kāraṇas³ (19) Aṅgraha lakṣaṇas (20) Recaka lakṣaṇas and (21) Nṛtya lakṣaṇas

As regards the variety of dances (No 7 above), there are four types viz Tāṇḍava and Lasya i.e. dances of men and women respectively. The Tāṇḍava dance is named after the sage Tāṇḍu who popularised it. The last mentioned Nṛtya lakṣaṇa section, dealing as it does with some particular varieties of dances could very well have merged into section 7 on varieties of dances. This separate treatment appears uncalled for.

This work follows at times the Nāṭya śāstra of Bharata but it is predominantly influenced by the Saṅgīta ratnākara of Śaṅkadeva. The NS (Nāṭya-śāstra) of Bharata mentions 32 sub-divisions of the Cārī i.e. moving about on one leg but the SM (Sangita malikā) deals with 64 of them. This number is obtained by further sub-dividing the previous 32 cārīs under the heads Deśī and Cārī. The SR (Sangita ratnākara) however mentions 86 varieties Deśī Bhaumacārī 35 ākāsikī 10 and margacārī 30—86 in all. The NS records only six sthānakas⁴ (all with reference to man only but the SM notices many more under the heads strī sthānakas and Deśī sthānakas). The SM adds to the NS list of Kāraṇas another Kāraṇa called Nohari quite in agreement with the SR. Both the SM and the NS give a list of thirteen varieties of Śrobbhedas⁵ i.e. different gestures of the head though there is some discrepancy between the two with regard to their names. Both the SR and NS mention 67 varieties of gestures by hand. The AD however gives a list of 64 varieties in all—

2 पादविन्यासभेदेन स्यात्तन्म, etc AD 274. The Abhinava Bharat (10 51) and the SR (7 1027) point out that both after and before mot on, static condition prevails in other words Cārī alternates with Sthānaka.

3 Kāraṇa is an abbreviation for Nṛtyakāraṇa, just as Bhūma is an abbreviation for Bhūmasana. It is the graceful combination of hands and feet that generates incessant pleasures, v. de Catur Kallinatha's commentary on the SR 7 554 55—

स्यात् किंवा कपादादेर्विलम्बेनाश्रुत्प्रसा ।

करञ्च नृत्यकरणा भीमवद् भीमसेनवत् ॥

4. The AD (49 50) however mentions only 9—

सममुद्राहितमयोमुखमालोलित पुलम् ॥४९॥

कम्पितञ्च परावृत्तमुत्क्षिप्त परिवर्हितम् ।

नवधा कथितं यौग्यं नाञ्जनास्त्रविद्यारदैः ॥५०॥

'single hand 28⁵, combined 23⁶ and Nṛtta 13⁷. According to Śārngadeva, this enumeration is only laukika i.e. in conformity with common usage only (and therefore, scientifically unsound). While describing the Śuka-tuṇḍa-hasta i.e. the hand resembling a parrot's beak, Śārngadeva (7.140-141) and Bhārata. (9.53-54) recommend the bending of both the forefinger and the ring-finger while Mahammad Shah advocates the bending of the ring-finger only⁸.

At times, there are striking similarities between the SR and the SM. e.g. the third and fourth pādas of v 24 of the SM. is just the same as those of the SR. The definitions of different gestures of the hip in SM. are also exact copies from the SR.

The following chart will bring into bold relief the significance of our contention above:—

	SM.	NS.	AD	SR.
Śirobheda	13	13	9	14
Asamyuta hasta	24	24	28	24
Samyuta hasta	13	13	23	13
Nṛtya hasta	30	32(?)	13	30
Hasta-lakṣanas	67	69	64	67
Cārīs	64	32	8	80
Sthānakas	10	6	8	51
Pādas	6	5	4 ⁹	6 or 13

Thus it is clearly established that Mahammad Shah was not only thoroughly conversant with the Ancient Indian Musical literature but had

5 V 93—इत्यसंयुतइस्तानामष्टाविंशतिरीति ॥

6. VV. 173-175 :—

अङ्गलिग्र कपोलत्र कर्करः स्वस्तिकस्तथा ।

सहा भेदयइ इयेते संख्याताः संयुताः कराः ।

त्रयोविंशतिरित्युक्ताः पूर्वगीर्भितादिभिः ॥

7 V. 249—अदोदयेते इस्तथा स्फुर्त्तत्वाप्युदयोगिका ॥

8 This view is in conformity with that of the AD 113-

अस्मिन्नार्मिका कदा मुकुटवदधरो भवेत् ॥

9 AD. 232 and 260 (a)—

वरपते पादभेदागौ सद्यद् पूर्वसम्मानम् ।

मदहमोक्तमवने येन जयरी पादचारिका ॥१५१॥

चतुर्षां पादभेदाः स्फुप्तेरां सद्यश्चतुष्पदे ।

his own views as well about many subjects as the entries under *Cāris*, *Sthānakas* and *Pādas* above would show. He was very confident about his own opinion and never hesitated in his assertions whenever necessary. His command over the language of his choice also deserves much approbation.

In conclusion, I desire to emphasize one thing and therein lies the main interest of the publication of this work—it is *Hindu-Muslim Fraternity*. The contributions of Muslims to Sanskrit Literature at once reveal their love for Sanskrit Culture and Civilization as well as for their Hindu brethren. There is no doubt that after Muslim conquest of India, the relation between the conqueror and the conquered was soon replaced by that between two great communities, living in perfect peace and fraternity, mutually assimilating and enriching the culture of each other. Thus, after the advent of Muslims Indian Civilization remained neither Hindu nor Muslim Civilization exclusively, but became a very happy synthesis of both. Just as it is impossible to separate the water of the Ganges from that of the Jamuna at the confluence in Prayag, so it is impossible to separate Hindu from Muslim Culture and vice versa. This "Meeting of two Seas" as the great Savant Dara Shukoh has put it, has taken place once for all right in the beginning of Muslim rule in India, never to be undone. It is very regrettable that in our study of Mediaeval India, we are generally apt to over-emphasize the alleged bitter strife and hatred between the Hindus and the Muslims during the middle ages but do not ordinarily care to note the more predominant spirit of fraternity, tolerance and mutual co-operation. The time has come to change this dogmatic attitude and revise our ideas in the light of truths revealed through careful researches into the literary history of Mediaeval India.

We give below an exhaustive list of contents of the SM for easy reference to, and proper understanding of, its verses

LIST OF CONTENTS

OF THE NRTYĀDHYĀYA

Subject	No. of verses	Subject	No. of verses
मङ्गलाचरणम्		(१) पताकः	...
नृत्यशालावर्णनम्	...	(२) त्रिपताकः	...
सभावर्णनम्	...	(३) कर्तरीमुखः	...
सभापतिवर्णनम्	...	(४) अर्घचन्द्रः	...
पात्रवर्णनम्	...	(५) अरालः	...
पात्रगुणाः (नर्तकालक्षणम्)	...	(६) शुक्रतुण्डः	...
नर्तकलक्षणम्	...	(७) मुष्टिः	...
नृत्यभेदः	...	(८) शिखरः	...
अङ्गानि	...	(९) कपित्थः	...
वपाङ्गानि	...	(१०) खट्कामुखः	...
शिरोभेदाः	...	(११) सूचीमुखः	...
(१) धृतम्	...	(१२) पद्मकोशः	...
(२) विधृतम्	...	(१३) सर्पशिरः	...
(३) आधृतम्	...	(१४) मृगशीर्षः	...
(४) अश्वितम्	...	(१५) काङ्गूलः	...
(५) कम्पितम्	...	(१६) अलपल्लवः	...
(६) आकम्पितम्	...	(१७) भ्रमरः	...
(७) पराधृतम्	...	(१८) हंसवक्रः	...
(८) अवधृतम्	...	(१९) हंसपक्षः	...
(९) अपोमुखम्	...	(२०) सन्वन्शः	...
(१०) निहश्वितम्	...	(२१) मुकुलः	...
(११) उत्क्षिप्तम्	...	(२२) कर्णनामः	...
(१२) लोलितम्	...	(२३) ताम्रचूडः	...
(१३) परिवाहितम्	...	(२४) चतुरः	...
[हस्तलक्षणम्	...	संयुतहस्ताः	...
असंयुतहस्ताः	...	(१) अञ्जलिः	...

Subject	No. of verses	Subject	No. of verses
(२) कपोतः	... ४७	(१८) करिहस्तकः	... ८०
(३) कर्कटः	... ४८	(१७) पक्षवन्धितः	... ८१
(४) स्तस्तिकः	... ४९	(२१) पक्षप्रद्योतकः	... ८२
(५) खटकावर्धमानकः	... ५०	(२०) गरुडपक्षः	... ८३
(६) वृत्सङ्गः	... ५१	(१९) दण्डपक्षः	... ८४
(७) निपथः	... ५२	(२४) कर्णमण्डली	... ८५
(८) शोलः	... ५३	(२३) पार्श्वमण्डली	... ८६
(९) पुष्पपुटः	... ५४	(२२) शरोमण्डली	... ८७
(१०) मकरः	... ५५	(२५) शर.पार्श्वार्धमण्डली	... ८८
(११) गजवन्तः	... ५६	(१५) मुष्टिकस्वस्तिकः	... ८९
(१२) वर्धमानः	... ५७	(२६) नलिनीपत्रकोशः	... ९०
(१३) अयहस्तः	... ५८	(२९) ललितः	... ९१
नृत्यहस्ताः	[५९-६३]	(३०) घलितः	... ९२
(१) चतुरस्रः	... ६४	(२७) लवणः	... ९३
(२) उद्धतः	... ६५	(२८) अल्पपत्रः	... ९४
(३) तलमुखः	... ६६	कटीभेदाः	[९५-९८]
(४) स्वास्तिकः	... ६७	(१) कम्पिता	... ९५
(५) विप्रकीर्णः	... ६८	(२) उद्गाहिता	... ९६
(६) अरालखटकामुखः	... ६९-७०	(३) छिन्ना	... ९७
(७) आभिद्वयः	... ७१	(४) विवृता	... ९८
(१०) सूचीमुखः	... ७२	(५) रेचिता	... ९९
(७) रेचितः	... ७३	पादभेदाः	[१००-१०४]
(८) अर्धरेचितः	... ७४	(१) समः	... १००
(१६) उत्तानवन्धितः	... ७५	(२) अन्धितः	... १०१
(१२) पल्लवः	... ७६	(३) कुम्भितः	... १०२
(११) नितम्बः	... ७७	(४) सूची	... १०३
(१४) केशवन्धः	... ७८	(५) अक्षतलसम्भरः	... १०४
(१३) लताहस्तकः	... ७९	(६) चट्टपाटितः	... १०५

विषयः	श्लोकाङ्कः	विषयः	श्लोकाङ्कः
धारी	[१०५—१६६]	(१) मृगुरविधिका	१३८
धारीलक्षणं तन्नेदाद्य	... १०५-६	(२) तिर्यङ्मुखा	१३९
भौम्यो मार्गचार्यः [१०७—१२१]		(३) कुक्षीरिका	१४०
(१) समपादा	... १०७	(४) कासरी	१४१
(२) स्मितावर्ता	... १०८	(५) हरिणप्रासिका	१४२
(३) शकटाख्या	... १०९	(६) अर्धमण्डलिका	१४३
(४) विष्यवा	... ११०	(७) मदास्रसा	१४४
(५) अण्यधिका	... १११	(८) स्फुटिता	१४५
(६) चापगादिः	... ११२	(९) पुष्पा(१)	१४६
(७) मृत्कात्रीहिता	... ११३	(१०) स्वस्तिका	१४७
(८) समोत्तरितमण्डली	... ११४	(११) पुष्पाटिका	१४८
(९) मण्डली	... ११५	(१२) सारिका	१४९
(१०) अहिता	... ११६	(१३) स्फुरिका	१५०
(११) स्यन्दिता	... ११७	(१४) कलाशेषा	१५१
(१२) अपस्यन्दिता	... ११८	(१५) कलाहिता	१५२
(१३) बद्धा	... ११९	भाकाशिक्ष्यो देवीचार्यः...[१५३-१६६]	
(१४) अनिता	... १२०	(१) विपुलान्ता	१५३
(१५) कुरुक्षेत्रा	... १२१	(२) हरिणान्तता	१५४
भाकाशिक्ष्यो मार्गचार्यः -[१२२-१३७]		(३) समरी	१५५
(१) अतिक्रान्ता	... १२२	(४) दण्डपादा	१५६
(२) अपक्रान्ता	... १२३	(५) सूची	१५७
(३) पार्श्वक्रान्ता	... १२४	(६) जहालहृदिका	१५८
(४) मृगान्तता	... १२५	(७) पुष्पाशेषा	१५९
(५) कर्णजाल	... १२६	(८) अपशेषा	१६०
(६) अकाता	... १२७	(९) विरेषा	१६१
(७) सूची	... १२८	(१०) उत्पेषा	१६२
(८) नृपुष्पादिका	... १२९	(११) वेष्टनम्	१६३
(९) दोष्पादा	... १३०	(१२) शृङ्गशेषा	१६३
(१०) दण्डपादा	... १३१	(१३) उद्धोला	१६४
(११) विपुलान्ता	... १३२	(१४) प्राङ्गनम्	१६५
(१२) समरी	... १३३	(१५) विद्या	१६६
(१३) भुजङ्गप्रासिता	... १३४	स्यानकानि [१६७-१८८]	
(१४) भाक्षिता	... १३५	पुष्पान्धानकानि — [१६८-१७८]	
(१५) भाविद्या	... १३६	पुष्पान्धानकभेदाः	१६८
(१६) उद्धृता	... १३७	(१) समपादम्	१६९
देवीभौम्यचार्य	[१३८-१५०]	(२) वैष्णवम्	१७०

विषयः	श्लोकाः	विषयः	श्लोकाः
(३) धैनाक्षम्	... १७१	(१८) आनुत्तरम्	... २०७
(४) मण्डलम्	... १७२	(१९) दोलापादम्	... २०८
(५) आलीढम्	... १७३	(२०) गजज्जीहितम्	... २०९
(६) प्रत्यालीढम्	... १७४	(२१) गुग्गायत्रीनकम्	... २१०
श्रीस्थानकानि	[१७५—१७९]	(२२) गह्वरप्लुतम्	... २११
(१) धायतम्	... १७५—७६	(२३) हजिणप्लुतम्	... २१२
(२) अयहितम्	... १७७	(२४) मयूरललितम्	... २१३
(३) अश्वाम्नाम्	... १७८	(२५) वृण्डपादम्	... २१४
(४) गतागतम्	... १७९	(२६) परिप्लुतम्	... २१५
देशीस्थानकानि	[१८०—१८८]	(२७) विधुङ्गात्मम्	... २१६
(१) स्वस्तिकम्	... १८०	(२८) पार्श्वस्थानम्	... २१७
(२) मन्दावर्तः	... १८१	(२९) सूषी	... २१८
(३) पृष्ठपादम्	... १८२	(३०) अपक्रान्तम्	... २१९
(४) घटुरक्षम्	... १८३	(३१) मितम्बः	... २२०—२२
(५) समसूचि	... १८४	(३२) सिंहविज्रीडितम्	... २२२
(६) विषमसूचि	... १८५	(३३) पृष्ठकाकीदितम् [अभिप्रायः]	२२३
(७) खण्डसूचि	... १८६	(३४) निवेशः	... २२४
(८) कर्मासनम्	... १८७	(३५) लोलितम्	... २२५
(९) धूपमासनम्	... १८८	(३६) कटीदितम्	... २२६—२७
कारणानि	१८९—२३४	(३७) मङ्गललितम्	... २२८
(१) तलपुष्पपुटम्	... १८९	(३८) सन्ततम्	... २२९
(२) क्षीनम्	... १९१	(३९) स्फुरितम्	... २३०
(३) स्वस्तिकम्	... १९२	(४०) अतिमान्यम्	... २३१
(४) अर्धस्वस्तिकम्	... १९३	(४१) ध्वजस्थानम्	... २३२
(५) दिक्स्वस्तिकम्	... १९४	(४२) धूपमन्त्रोदितम्	... २३३
(६) अशितम्	... १९५	(४३) लोहरी	... २३४
(७) पृष्ठराशितम्	... १९६	अङ्गदाहाः	[२३५—२७८]
(८) भैरवाशितम्	... १९७	अङ्गदारावेष्टाः	... [२३६—२४५]
(९) उन्मत्तम्	... १९८	अङ्गदाराङ्गम्	... [२४६—२७७]
(१०) मुकुटप्रानिषम्	... १९९	(१) स्थिरहन्ता	२४३—२४५
(११) नृपुणम्	... २००	(२) पर्यन्तः	२४६—४७
(१२) धृष्टिकम्	... २०१	(३) सूषीविहः	२४८—४९
(१३) धृष्टिकुट्टितम्	... २०२	(४) अपविहः	२५०—५१
(१४) धृष्टिकरेषितम्	... २०३	(५) आशितः	२५२—५३
(१५) धर्मगङ्गम्	... २०४	(६) टङ्गि	... २५४—५५
(१६) उरोमङ्गलम्	... २०५	(७) विन्दम्	... २५६—५७
(१७) क्षणगतिकम्	... २०६	(८) पराशितः	...

विषय	श्लोकाङ्कः	विषय	श्लोकाङ्कः
(२) सिद्धिमापयन् —		(२६) आलीढ	२६६
(१०) मत्तक्रीड —	२६८	(२७) रेचित	२६६ ६७
(११) स्वस्तिकारचित		(२८) आच्छुरित	२६८ ६९
(१२) पार्श्वस्वस्तिक		(२९) आश्लिष्यरेचित	२७० ७१
(१३) शृङ्गिकापरद्वय		(३०) सम्भ्रान्त	२७२ ७४
(१४) श्रनर		(३१) अपमर्षित	२७६ ७६
(१५) मत्तन्मलित		(३२) अद्यनिमुष्टक	२७७
(१) महाहृदिनिग		रेचच्छङ्गागम्	२७९
(१७) गतिमण्डल		नृत्यलङ्कारगम्	[२८० २८८]
(१८) परिच्छिन्न		नेत्रीनृत्यम्	२८० ८२
(१९) परिप्लुतचिन्		सन्धनृत्यम्	२८३
(२०) धैर्मात्सर्यित		गीतनृत्यम्	२८४
(२१) परावृत्त		चिन्दुगीतम्	२८६
(२२) अजात	२६९ ६०	कालचिन्दुनृत्यम्	२८६
(२३) पारधण्ड्यः	२६९ ६०	वज्राक्षिन्दुनृत्यम्	२८७
(२४) सिद्धिमापन्	२६३	शुद्धचिन्दुनृत्यम्	
(२५) उद्धत	२६४	कनकनृत्यम्	२८८

Alphabetical Index of the Verses of the
to ngita Malika

श्लोका	श्लोकाङ्कः	श्लोक	श्लोकाङ्कः
(अ)		अक्षि कुशिन०	१५९
अक्षि[?] पा०	१९४	अक्षि[?] क्रम	१६३
अक्षुणीयमार्ग	४०	अक्षु रम्य०	११४
अक्षुण्यः करपा	४८	अक्षुतिः प्रथमः	४४
अक्षुण्यः कुशिन	४१	अक्षुति	२०४
अक्षुण्यः रगुड	४१	अक्षिप्रमगर्ग	१३३
अक्षुण्यमध्यमा	४३	अक्षुपुता०	२२०
अक्षुण्यमुष्टिक	२७	अक्षुण्य	२५३
अक्षुण्यमुष्टिकाः	३२	अक्षुण्यं वाचस्पति	४७
अक्षुण्य	२६	अक्षुण्यपरा०	१११
अक्षुण्यो ६०	२०६	अक्षुण्यपरा०	१५१

श्लोकः	श्लोकाङ्कः	श्लोकः	श्लोकाङ्कः
अभिषेधः	५८	उरोमण्डलिनी	२५१
अराधयत्का	६०	उरोमण्डलिनी	२५५
अर्घसूची च	२६०	उरोमण्डलिनी	२६२
अल्पलव	८८	(क)	
अल्पलव	२४८	ऊर्ध्वमण्डलिनी	११९
अध्यातर्क	२६९	ऊर्ध्वमण्डलिनी	१५७
अध्यातर्क	२२२	ऊर्ध्वमण्डलिनी	२०८
अध्यातर्क	१७७	ऊर्ध्वमण्डलिनी	१९१
अध्यातर्क	२८	ऊर्ध्वमण्डलिनी	२१५
अध्यातर्क	२५	ऊर्ध्वमण्डलिनी	६६
अध्यातर्क	३०	ऊर्ध्वमण्डलिनी	१८
(भा)		(प)	
आ[क] श्रितस्य	१६२	एक उद्देशिते	८७
आश्रितस्य	२४९	एकताद्यान्तरी	१६९
आश्रितस्य	२४७	एकपादः	१७०
आदी तु	२००	एकपादे	१५२
आधा[प] श्रितस्य	२६६	एकवारमयो	२२
आधीकृत्य	२६५	एकोऽभि (ः)	१८६
आधीकृत्य	१७४	एको दस्तो	२२५
आधीकृत्य	६५	(क)	
आधीकृत्य	१६७	कटीनितम्बयो	१७६
(इ)		कटीमस्तक	८१
इतमेदम्	१४४	कपित्थस्यैव	२९
इदानीमङ्ग	२६५	कम्पितं तु	१९
(उ)		कम्पितोद्वा	८४
उत्तमैः कृतं	१७	करं मुकुट	५२
उत्तमैः कृतं	२७१	करणं स्वस्तिकं	२५९
उत्तमैः कृतं	४५	करणाद्युरो	२६८
उद्भाद्यन्तरं	२८५	करभङ्गी तः	२२७
उद्भाद्यन्तरं	२३७	करावराज	४९
उद्भाद्यन्तरं	७६	करके (१) वल	२८७
उद्देशिताप	२५४	करी प्रसारि	९३
उद्देशितौ	२५६	किञ्चिद् प्रसार्य	१२२
उपरिष्ठेन	१९७	किञ्चिदुत्प्लुत्य	११६
उर[ः] स्थले	२६१	कुञ्चिताकुञ्चितं	१५८
उरप्रसृतिता	१९९	कुञ्चिताङ्गुलि	१०१
उरोदेशे	२२४	कुञ्चिते स्वस्तिकी	१४२

श्लोक	श्लोकाङ्क	श्लोकः	श्लोकाङ्क
कुम्भितो[व]	...	२१८	(४)
कृता तु ख०	...	२२३	दमरो कुम्भित० ... १५५
कृत्वा च द्रुप०	...	२१४	(५)
कृत्वा बद्धा	...	२०५	तताहृष्टेहत्० ... १५४
कृत्वा मद्०	...	२२९	तथा च पार्श्वं ... ८६
ग्रन्थादवन्ति	...	६	तदन्ते वि० ... २८२
(६)			तदेव शीघ्रता .. ११
खट्वाकामुख	...	१९३	तदेवैकाग्रि .. १९६
खट्वाकाल्यौ	..	५०	तल्लुप्य ... २४६
(७)			तस्मिन् कनिष्ठ ... ३३
गालुन्मुखा च	..	१७९	ताकमार्ग ... ११२
***गालुन्मु०	...	२८६	ताकहन्त ... ६५
मीनारेषक	...	२७९	तावेव च परा .. ८१
(८)			तावेव हंस .. ६८
चञ्चलकावमीर०	..	१	त्रिपताकी ... ८०
चतुरलं	..	२	त्रिपताकी पताको० .. ८३
चतुरलौ	...	५९	त्रिपताकी यदा .. ७९
चतुर्विंशत्यभि०	.	२८०	(९)
चरणं वृश्चिर्ह	...	२०२	दक्षिणधरणी ... १८७
चरणं स्वस्ति	...	१४७	दण्डपक्षी ... ६९
चरण(१)वार०	..	११८	दण्डपादं .. २५८
चरणैकेन	..	१०५	दोलापारेऽ० .. २३०
चरणोऽग्रे	..	१४९	भूतं यता .. ९५
चरणौ मूर्धुरौ	.	१३१	ह्राग्निशयन ... २७८
चरणौ स्व-स्व	...	१११	हौ प्रयत्नं ... २८८
चर्यो विद्धा०	.	१९८	(१०)
चारी कृत्वा	...	२३१	धरण्या चर ... १४३
चारी कृत्वा	..	२३३	भूतं धिभूत ... १३
चारी द्विषेति	...	१०६	(११)
चारी बद्धा	...	१२३	मन्धापतस्य ... १८३
(१२)			मन्धापतौ ... १४०
छिन्ना तिर्यङ्	...	९७	मर्त्यको मर्त्य ... १८९
(१३)			मातिदीप्यं ... ८
जहापतस्य	...	१४१	निष्कृष्टान्मियो ... १४८
जहास्वस्तिक०	...	११५	निजस्यानगतौ ... ७०
जाहरेति	...	२८१	नितम्बं करि ... २४५
			नितम्ब-करि० ... २७४

श्लोकः	(घ)	श्लोकाङ्कः	श्लोकः	श्लोकङ्काः
वक्रं वरणं	...	१२५	अथगन्धस्य करि	२०९
वक्रितं वरणं	..	१२५	(स)	
वक्रितं वरणं	...	१३०	संघान्तो	२४२
वक्रितो[व]	...	१०६	स चेत् पृष्ठे	१६४
वक्रितो[व]	...	१३८	समपादं	१६८
वक्षसि मुष्टि	...	१२०	समपादं	१९५
वर्धमाने तु	...	१८१	समपादस्थिते०	२३४
वर्धमाने स्थितौ	...	१३९	समपादी	१०७
वामः सूची	...	१६३	समस्याद्भ्रूजो	१८२
वामः स्वाभा	...	१०२	समस्यैक्य	१७८
वामदक्षक	..	१९२	समाद्भ्रूजो	११६
वामन्ताकास्तर	...	१७५	समानद्भ्रूवी	६४
वामो यत्र	..	१७३	समोऽञ्जित	९९
वाद्यपाद्वैत	...	१६०	सर्पशीर्षकरी	५६
विहितं च	...	२७६	सर्वतो भ्रम	९८
विहितमिध	..	२७२	सर्वाभिनय	२८४
विद्युद्गन्त	..	१४१	सर्वोक्त	२७३
विद्युद्गन्त	..	२	सुखीपादी	२८५
विधाय नूपुर	...	२६४	स्क्न्धदेशादिनि	७७
विधायान्नि मय	..	२७५	स्क्न्धाद्वनतं	१८
विद्योयः सम०	..	११०	स्यात्कान्त्य	१९७
विदिच्छन्त०	..	१३६	म्यिमा वात्ता च	१०८
विपुले(१)	...	१८८	स्थित्वा स्तस्त्रिक	१३८
वृत्रिकाहृष्टि	..	१३	स्फुटिताग्ने	१४५
वृत्रिकी वरणी	...	२०३	स्वस्तिकी स्व	१२८
व्यावृत्तिपरि	..	९०	स्वस्तिकी इत	१८०
व्यावृत्तिपरि	..	२०७	(ह)	
(घ)			हृष्यशी	६६
गच्छाम्याम	..	२३२	हृष्यशी	७३
गनेह्यटिना	..	९६	हृष्यशी वद	८४
गनेह्यर्ध	..	१०	हरिणपुत्रमा	२१२
गददस्यन्ता	..	२८३	हृष्यशी	८५
गिथिनीमी	..	९३	हृत्तिहृन्नी	२०१
गिरः पादनुत्तो	..	११	हृष्यशी यत्ताका	९६
गिरिवश	..	१२	हृन्नी प्रपार्य	२४६
			हृन्नी मयंसिर	९५

* The line marked by this Pratik has been left out

1. It is विद्याय समयास्या यदि पादतगन्त ।

TEXT

महम्मदशाह-विरचिता

सङ्गीतमालिका

डक्टर-श्रीयतीन्द्रविमल-चतुर्धुरीणेन सङ्गीधिता ११

[नृत्याध्यायः]

श्रीधीमखेराय नमः

प्रणम्य परमानन्दं शङ्करं लोकशङ्करम् ।

वदि^१प्यामि समासेन नर्तनं तापकर्तनम् ॥

[अथ नृत्यशाला]

चञ्चलकाश्मीरभित्तिर्मणिमयरचितानेकवातायनश्री-

नानावर्णवितानैरतुल्यविरचिता पुष्पराजीविशेषैः ।

रत्नस्तम्भाभिरामा^२ मरकतमणिभी^३ रङ्गपूर्वा विचिक्षा

रम्या सर्पतुकाम्या जयति नरपतेर्नृत्यशाला^४ विशाला ॥१॥

अथ सभाप्रार्थनम्

विद्वद्वैद्य-सुप्रेतविद्विज-कवि-प्रस्तापसद्वादिनः

पाश्वे दक्षिणतः क्षितीशतनयाः सत्क्षतिया^५ वामतः ।

१. M भवि । २. M रत्नस्तम्भभित्तन्या । ३. M. no ११० ।

४. M सत्क्षतिया ।

पृष्ठे मन्त्रिसुहृत् पुरो न निकटे सङ्गीतनृत्यादिकं
मध्ये सर्वपतिः समेति विदिता राज्ञः सभामण्डपे ॥२॥

अथ सभापतिवर्णनम्

बहुदः सगुणो धीरः पातापातविवेचकः ।
शृङ्गारी च गुणग्राही कलाज्ञः कौतुके रसुः ॥३॥
मृदुर्वाग्मी सत्यवादी नृत्यशास्त्रविशारदः ।
गम्भीरभावकुशलो लोक्तञ्चित्रप्ररञ्जकः ॥४॥ इति सभापतिः ।

अथ पातवर्णनम्

पातं चतुर्विधं प्रोक्तं मुग्धं मध्यं ।
प्रगल्भाद्वयसाधिक्यं तं(?) पातं चतुर्थकम् ॥५॥
कमाद्भवन्ति, वर्षाणि, तस्मिन् द्वादश, षोडश ।
पञ्चविंशस्तत्पराणि भवन्ति तुर्यकेषु च ॥६॥ इति पातलक्षणम् ।

[अथ पात्रगुणाः]

नितम्बिनी विशालाक्षी चारुदन्तोष्ठनासिका ।
मध्यक्षीणा कम्बुकण्ठा स्तनोन्नतमनोहरा ॥७॥
नातिदीर्घा नातिखर्वा धैर्योदारविचक्षणा ।
श्यामाङ्गी वापि गौसाङ्गी मृदङ्गी मधुरस्वरा ॥८॥ इति पात्रगुणाः ।

[अथ नर्तकलक्षणम्]

रूपवान् नृत्ततत्त्वज्ञो ग्रह-मोक्षविचक्षणः ।
प्रबन्ध-तालकुशलो देशी-मार्ग-विदः शुचिः ॥ इति नर्तकलक्षणम् ।

१. अथ कथिदंशद्वयद्वितः । २. M. सूर्यादि । ३. M. कम्बुकण्ठा ।
४. पीनोन्नतमनोहरा—A.D. ५. M. मार्ग ।

[अथ नृत्यभेदः]

नृत्यन्तु द्विविधं प्रोक्तं देशो-मार्गविभेदतः ।

तत्रापि भेदद्वितयं ताण्डवं लास्यकं परम् ॥१०॥

पुंसि कृतं तु यन्नृत्यं ताण्डवं कथितम् तत् ।

लास्यं जनमनोहारि स्त्रीकृतं [सर]सञ्च यत् ॥११॥

[अथाङ्गानि]

शिरोवक्षःकराः पादव-कटी चरण इत्यपि ।

[अथोपाङ्गानि]

उपाङ्गानि भ्रुवौ नेत्रे नासा गण्डस्थलाधरम्^१ ।

चिबुकं चेति षट् प्राहु^२ नृत्यविद्याविशारदाः ॥१२॥

[अथ शिरोभेदाः—१३]

धूतं^३ त्रिधूतमाधूतमञ्चितं^४ कम्पितं^५ तथा ।

आकम्पितं^६ परावृत्तमवधूतमधोमुखम्^७ ॥१३॥

निहञ्चितं^८ तथोत्क्षिप्तं^९ लोलितं^{१०} परिवाहितम्^{११} ।

इति सयोदशविधं शिरः प्रोक्तं मनीषिभिः ॥१४॥

रेचितं शनर्कस्तिर्यक् तच्छीपं^{१२} धूतमिष्यते ।

प्रतिपेधे त्रिषादे च तथा पार्श्वालोचने ।

विस्मयादौ प्रयोक्तव्यं कथितं नाट्य-नृत्ययोः ॥१५॥ इति धूतम् ।

तदेव शीघ्रता^१लाभाद्विधुतं च प्रचक्षते ।

प्रतिपेधे विपादे च शीतार्ता^२ च विशेषतः ॥१६॥ इति विधुतम् ।

उच्चैः कृतं शिरस्तिर्यगाधूतमभिधीयते । . . .

पार्श्वयोर्नृत्तवीक्षायां^३ गर्वादौ^४ नाट्य-नृत्ययोः ॥ इति आधूतम् ।

स्कन्धादवनतं पाद्वे कथयन्त्यञ्चितं^५ शिरः ।

विनियोगोऽस्य नाट्यस्य व्याधि-मूर्च्छापदादिषु ॥ इत्यञ्चितम् ।

कम्पितं तु शिरः शीघ्रं मुहुरूर्ध्वञ्च^६ कम्पितम् ।

वाता^७वितर्के विज्ञाने पृच्छादौ^८ विनियुज्यते ॥ इति कम्पितम् ।

शनैरूर्ध्वं^९मधस्तिर्यगाकम्पितशिरस्तदा ।

पृच्छो^{१०}पदेशसंज्ञादौ नाट्य नये(?) ॥२०॥ इत्याकम्पितम् ।

शिरः पराङ्मुखीभूतं परावृत्तं निगद्यते ।

पृथुता प्रेक्षणे वक्त्रे रत्यादौ^{११} नाट्य-नृत्ययोः ॥ इति परावृत्तम् ।

सुकवारमधःक्षितमवधूतं शिरः स्मृतम् ।

आश्चर्यवस्तुविज्ञाने^{१२} विस्मयादौ नियुज्यते ॥२२॥ इत्यवधूतम् ।

[अथ हस्तलक्षणम्]

[तत्वासंयुतहस्ताः—२४]

इति कर्तरीमुखः ।

१. M. तदवस्थां च । 2. M. तान्ती 3. M. मत्तवीक्षायां ।

4. M. गयादौ । 5. M. अन्यवितर्कितः । 6. M. र्ध्वं च ।

7. रोपे—A. D. and N. S. 8. M. वृद्धादौ । 9. M. शनैरूर्ध्वं ।

10. M. इच्छा । 11. M. इत्यादौ । 12. M. निम्नकुनि ।

यत्ताडुल्यश्चैकदेशे अङ्गुष्ठश्चैकदेशतः । .

अर्धचन्द्राख्य^१ हस्तः स्यादर्धचन्द्रनिदर्शनम् ॥ इति अर्धचन्द्रः ।

पताकस्यैव हस्तस्य तर्जनी वक्रिता^२ यदा ।

अङ्गुष्ठः कुञ्चितो यत्र तमरालं प्रचक्षते ॥

शौर्य-गाम्भीर्य-धैर्यादौ विनियोगोऽस्य^३ दृष्टतः ॥ इति अरालः ।

अस्यैव यदि हस्तस्य वक्रिताऽनामिका^४ भवेत् ।

शुकतुण्डस्तदा नाह न त्वमित्या^५दिषु स्मृतः ॥ इति शुकतुण्डः ।

अङ्गुष्ठेन निपीड्यन्ते यदाऽङ्गुल्यस्तलस्थिताः^६ ।

तदाऽस्यान्मुष्टिका खड्गग्रहणादौ नियुज्यते ॥२६॥ इति मुष्टिः ।

अङ्गुष्ठमुष्टिकस्यैव यदा स्यादूर्ध्वनिर्गतिः^७ ।

तदासौ शिखरः कार्यः^८ शक्तिशूलग्रहादिषु ॥२७॥ इति शिखरः ।

अस्यैव^९ तर्जनी वक्रा यदाऽङ्गुष्ठेन पीडिता^{१०} ।

तदा कपित्थः कार्यो^{११}ऽसौ खड्गाद्यायुधदर्शने ॥ इति कपित्थः ।

कपित्थस्यैव हस्तस्य कनिष्ठानामिके^{१२} यदा ।

उच्छिद्यते कुञ्चिते किञ्चित्^{१३} तदा स्यात् खटका^{१४} मुखः ॥

आदर्शचा^{१५}भरच्छत्रधारणादौ नियुज्यते ॥ इति खटकामुखः ।

अस्यैव यदि हस्तस्य तर्जनौ प्रसृता भवेत् ।

सूचीमुखस्तदा हस्तो विद्युदीपादिदर्शने ॥२८॥ इति सूचीमुखः ।

१ M चन्द्राख्य ।

२ M च वक्रा ।

३ M यस्य ।

४ M. वक्रिता नास्ति ।

५ M नाहलत्वमित्या ।

६ M स्थित ।

७ M ति ।

८ M रेकर्ष ।

९ M स्यैव ।

१० M त ।

११ M त्वकार्य ।

१२ M च ।

१३ M केचित् ।

१४ M स्याद्वदद्य ।

१५ M अदर्शचा ।

अङ्गुल्योऽङ्गुष्ठसहिता^१ विरला यत् कुञ्चिताः^२ ।
 करः स पद्मकोशाख्यः कुच-विल्वादिदर्शने ॥ इति पद्मकोशः ।
 अङ्गुष्ठसहिताः सर्वाः करशाखा^३श्च सहताः ।
 निम्नास्तले च यत् स्यात् स हस्तः सर्पमस्तकः ॥ इति सर्प^४शिरः ।
 तस्मिन् कनिष्ठिकागुष्ठावूर्ध्वा^५वन्याश्च सहताः ।
 अधोमुखास्तथाङ्गुल्यः स हस्तो मृगशीर्षिकः ॥
 अक्षपाते तथा स्वेदमार्जना^६दौ प्रयुज्यते ॥३३॥ इति मृगशीर्षः ।
 मध्यमाङ्गुष्ठ-तर्जन्यो यत्र वेधा^७व्यवस्थिताः ।
 कुञ्चिताऽनामिका चोर्ध्वा^८काङ्गुले^९ स्यात् कनिष्ठिका ॥
 मणिं-पूगफलादीना दर्शनेऽसौ नियुज्यते ॥३४॥ इति काङ्गुलः ।
 आजर्तिताः करतले यस्मिन्नाङ्गुल्योऽर्पिताः^{१०} ।
 पार्श्वगताश्च विरलाः करोऽसावलपल्लवः ॥
 निपेधशून्यवाक्यादौ हस्तोऽयं विनियुज्यते ॥ इति अल्पपल्लवः^{११} ।
 मध्यमाङ्गुष्ठसन्दशः शेषोर्ध्वा विरलाः स्मृताः ।
 भ्रमरो विनियोगोऽस्य कर्णपूरादिदर्शने ॥३६॥ इति भ्र^{१२}मरः ।
 मध्यमाङ्गुष्ठतर्जन्यः स त्रिलोपायाः^{१३}परे पुनः ।
 ऊर्ध्वं च विरले तस्मिन् हसवक्त्रः स कीर्तितः ॥ इति हसवक्त्रः ।

१ M त । २ M ता । ३ M शाख्य । ४ N S सव ।
 ५ M पूर्वा । ६ M वा । ७ M वेधा । ८ M छे ।
 ९ M काङ्गुले । १० M रिता । ११ M पद्मक—N S A D
 १२ M च । १३ M द्व इति भवेत् ।

ऊर्ध्वा कनीयसी यस्मिन्नङ्गुष्ठः कुञ्चितो मनाक्^१ ।
 शेषाः प्रसारिताः श्लिष्टाः स हस्तो हंसपक्षकः ॥
 प्रतिग्रहेष्वा^२ चमनप्रभृतिष्वे^३ वदर्शने ॥३८॥ इति हंसपक्षः ।
 यत्राङ्गुष्ठस्य तर्जन्या^४ संदंशः परिदृश्यते ।
 ऊर्ध्वाश्च विरलाः शेषाः स सन्दंशकरो मतः ।
 एष प्रयुज्यते हस्तः कुसुमाव^५ चयादिषु ॥३९॥ इति संदंशः ।
 अङ्गुलीपञ्चकं यत्र मिलिताग्रं प्रदृश्यते ।
 मुकुलो मुकुलाकारः करोऽसौ परिकीर्तितः^६ ॥
 भोजने देवपूजादावेप पाणिः प्रयुज्यते ॥४०॥ इति मुकुलः ।
 अङ्गुल्यः कुञ्चिताः सर्वाः पद्मकोशे करे यदा ।
 ऊर्णनाभस्तदा हस्तः शिरःकण्डूयनादिषु ॥४१॥ इति ऊर्णनाभः ।
 मध्यमाङ्गुष्ठसंदंशस्तर्जनी कुञ्चितोर्ध्वगा^७ ।
 शेषाङ्गुल्यौ तले लग्ने ताम्रचूडस्तदा भवेत् ॥
 शीघ्रत्वे तोल(?)बालादावेप हस्तः प्रयुज्यते ॥४२॥ इति ताम्रचूडः ।
 अङ्गुष्ठमध्यमा^८ पर्व स्पृशत्यूर्ध्वा^९ कनीयसी ।
 ऊहापोहे कैतवे च चातुर्ये चतु^{१०}रः करः ॥

[इति चतुरः] इति असंयुतहस्ताः ।

[अथ संयुतहस्ताः—१३]

अञ्जलिः^{१०} प्रथमः प्रोक्तः कपोतः कर्कटस्तथा ।
 खस्तिकाख्यस्ततो ज्ञेयः खटकावर्ध्वमानकः ॥४४॥

1. M. मानाद् । 2. M. छा । 3. M. मने प्रतिद्वेच ।
 4. M. न्यो । 5. M. माप्र । 6. M. धमा । 7. M. मा ।
 8. M. नृपा । 9. M. चक । 10. M. स्तो ।

उत्सङ्गौ^१ निपधो^२ दोलस्ततः पुष्पपुटं^३ करः ।

मकरो^{१०} गजदन्ताख्यो^{११} निपधश्चा^{१२} वहित्य^{१३} कः ॥

तयोदश स्मृता हस्ताः स युता लक्षणान्यथ ॥४५॥

पताकाकारहस्ताभ्यां श्लिष्टाभ्यामञ्जलिर्भवेत् ॥

श्रेष्ठ्यादि-गुरु-मान्यानां प्रणामे विनये^३ भवेत् ॥ इति अञ्जलिः ।

अन्योन्य पाद्वयोः^४ श्लेपात्^५ कपोतः करयोर्मतः ।

खनामे वलपादौ^६ च प्रयोगोऽस्य प्रदृश्यते ॥४७॥ इति कपोतः ।

अङ्गुल्यः करयोर्यस्मिन्नन्योन्यसम्यग्निर्गताः ।

स करः कर्कटः कम्बु-बावने^७ च नियुज्यते ॥४८॥ इति कर्कटः ।

करावराल्प्रुतानौ^८ मणिवन्धनिवेशितौ ।

वामपादप्रगतौ चेत् स्यात् स हस्तः स्वस्तिकाभिधः ॥ इति स्वस्तिकः ।

खटकास्यौ यदा हस्तावन्योन्याभिमुखौ यदा ।

खटकावर्ध^९मानोऽयं प्रणामादौ प्रयुज्यते ॥ इति खटकावर्धमानकः ।

अन्योन्यबाहु^{१०}स श्लिष्टौ करौ चेत् स्वस्तिकीकृतौ ।

परिरम्भे च कोपादौ तदा उत्सङ्गसञ्चकः^{११} ॥४९॥ इति उत्सङ्गः ।

कर मुकु^{१२}ल्लामा^{१३}न कपित्थपरिवेष्टितम् ।

वदन्ति निपधं सोऽयं समया^{१४}दिषु दृश्यते ॥५०॥ इति निपधः ।

१ N को । २ अथ वर्धमानो इति भवेत् । ३ M यो । ४ M या ।

५ M वा । ६ प्रणामे विनयादौ इति भवेत् । ७ M नी ।

८ रासायुत्तानौ इति भवेत् । ९ M ध्य । १० M बाव । ११ M को ।

१२ M चरन्मुकु । १३ M माना । १४ M दा ।

A भरतमते अयं वर्धमानः स्यात् ।

शिथिलासौ यदा हस्तौ पताकाख्यौ प्रलम्बितौ ।
तदा दोलाह्वयो हस्तो विषादादौ प्रयुज्यते ॥५४॥ इति दोलः ।
हस्तौ सर्पशिरःसंज्ञाव^१न्योन्य^२ पार्श्व^३सङ्गतौ ।
हस्तः पुष्पपुटः स ज्ञादात्मादौ तर्पटादिपु^४ ॥५५॥ इति पुष्पपुटः ।
हस्तौ पताकानामानावूर्ध्वाङ्गुष्ठकूनिष्ठकौ ।
उपर्युपरि त्रिन्यस्तौ कथितो मकरः करः ॥
विनियोगोऽस्य शार्दूल-सिंह^५नकादिदर्शने ॥ इति मकरः ।
सर्पशीर्षकरौ स्कन्धे स्थितौ स गजदन्तकः ॥५६॥ इति गजदन्तः ।
पराङ्मुखौ हसपक्षौ वर्धमानो भवेत् करः ।
विनियोगोऽस्य मन्तव्यः कपाटोद्घाटनादिपु^६ ॥ इति वर्धमानः ।
अभिवक्षःस्थल स्यात्ता शुकतुण्डो यदा करौ ।
अवहित्यः करः स स्यादौर्वल्यादिप्रदर्शने ॥५७॥
इति अवहित्यः । इति स पुटहस्ताः ।

अथ नृत्यहस्ताः [३०] ॥

चतुरस्रौ^१ करौ पूर्वमुद्धृताख्यावतः परम् ।
ततस्तलमुखौ^२ ज्ञेयो स्वस्तिकौ विप्रकीर्णकौ ॥५९॥

१ M संक्षम । २ दानादौ तर्पणादिपु इति भवेत् । ३ M. व ।
A. अथ भट्टमते नियम इति प्रतीयते । अभिनयदर्पणे नियमवर्धमानादौ दर्शने सो नास्ति ।

मणिबन्धसमीपस्थौ^१ हसपक्षविधौ करौ ।
स्थितौ स्वस्तिकरूपेण स्वस्तिकौ कथितौ करौ ॥ इति स्वस्तिकः ।
तावेव हसपक्षाख्यौ विप्रकीर्णाविमौ^२ मतौ ॥६८॥ इति विप्रकीर्णः ।
पुरस्तादु^३रसो न्यस्तो^४ऽप्यरा [ल]खटकामुखः ।
तिर्यक् प्रसारितः किञ्चिदरालस्योन्नतोन्नतः ॥६९॥
निजस्थानगतौ^५ चेतौ विन्यस्तौ व्यत्ययेन वा ।
मध्यापसव्यतः स्यातामरालखटकामुखौ ॥ इति अरालखटकामुखः ।
भुजाश-कूर्परासौ च^६ विलासैर्वर्तितौ करौ ।
अवाङ्मुखतलौ हस्ताद्युक्तावाविद्धवक्त्रकौ ॥७१॥ इति आविद्धवक्त्रः ।
भुजङ्गमस्तकौ हस्तौ वहिः क्षिप्ता कनिष्ठिका ।
प्रसारित यदा^७.... तदा सूचीमुखो भवेत् ॥ इति सूचीमुखः ।
हसपक्षौ द्रुतभ्रान्तौ^८ पार्श्वदेशे प्रसारितौ ।
हस्तौ हस्तविशेषज्ञैः कथितौ रेचिताविमौ^९ ॥७३॥ इति रेचितः ।
रेचितो दक्षिणो हस्तश्चतुरस्रस्ततः परः ।
हस्ताभिनयतत्त्वज्ञैस्तावुक्तावर्धरेचितौ ॥ ७४॥ इति अर्धरोचतः ।
ललाट-कूर्परावस^{१०} प्रान्तदेशनिवेशितौ ।
तिर्यङ्निवेशितौ^{११} किञ्चिदुक्तावुत्तानञ्चितौ ॥ इति उत्तानवञ्चितः ।

१ M लो । २ M र्चक्षिणौ । ३ M द । ४ M स्तो ।
५ M ता । ६ N.S भुजाश-कूर्परासौ । ७ प्रसारितो
यदाऽङ्गो इति स्वाद । ८ M पञ्चभुजावो । ९ M र्च ।
१० M लो । ११ M न्यासौ । १२ M द ।

उद्घात^१पल्लवौ हस्तौ^२ स्वस्तिकौ मणिवन्धकौ ।
 पताकौ नृत्यतत्त्वज्ञैः^३ कथितौ पल्लवौ करौ ॥ इति पल्लवः ।
 स्कन्धदेशाद्विनिष्क्रान्तौ लिपताकौ करौ यदा ।
 नितम्बावि[ति]विख्या^४तौ नितम्बावर्धरेचितौ ॥ इति नितम्बः ।
 पार्श्वतः केशबन्धाच्च नित^५म्बावुदगतौ यदा ।
 तदा ह^६स्तविशेषज्ञैः केशबन्धाविति स्मृतौ ॥ इति केशबन्धः ।
 त्रि^७पताकौ यदा हस्तौ पार्श्वदेशप्रसारितौ ।
 भूयो भूयोऽपि तत्रैव रेचितौ तौ लताकरौ ॥ इति लताहस्तकः ।
 लिपताकौ यदा हस्तौ कर्णोपान्तमुपागतौ ।
 द्रोलितः पार्श्वतः पार्श्वे^८ कथितौ करिहस्तकौ ॥ इति करिहस्तकः ।
 रुटीमस्तकलमाग्नौ लिपताकौ करौ यदि ।
 प्रयोगज्ञैः^९ स्तदा ज्ञेयौ पक्षव^{१०}ञ्चितकाविमौ^{१०} ॥ इति पक्षवञ्चितः ।
 तत्रैव च परावृत्तौ पक्षप्रद्योतकौ मतौ ॥ इति पक्षप्रद्योतकः ।
 लिपताकौ पताकौ वा नितम्बस्थावधोमुखौ ।
 कूर्परौ कुञ्चितौ किञ्चित् करौ गरुडपक्षकौ ॥ इति गरुडपक्षः ।
 हंसपक्षौ यदा हस्तौ व्यावृत्तपरिव^{११}र्तितौ ।
 प्रसारितौ मु^{१२}जौ स्वस्मिन् दण्डपक्षावुदाहृतौ ॥ इति दण्डपक्षः ।
 हस्तावरालनामाना^{१३}वूर्ध्वदेशविवर्तिनौ ।
 आवृत्ति-परिवृत्तिभ्यामूर्ध्वमण्डलिनौ मतौ ॥ इति ऊर्ध्वमण्डली ।

१. उद्घात इति भवेत् ।

२. M झी ।

३. M, विष्णु ।

४. M, ल ।

५. M ह ।

६. M दृ ।

७. M, ध ।

८. M, स्ते ।

९. M रं ।

१०. पी ।

११. M, की ।

१२. M, सुभु ।

१३. M, सादा ।

१४. ०

तथा च पार्श्वविन्यस्तौ पार्श्वमण्डलिनाविमौ ॥ इतिपार्श्वमण्डली ।
 एक उद्वेष्टितौ^१[हस्तौ]द्वितीयोऽप्यवेष्टितः ।
 वक्ष.समानविक्षिप्तावुरोमण्डलिनौ करौ ॥८७॥ इति उरोमण्डली ।
 अलपल्लवकारालावुर.पार्श्वा त^२रस्थितौ ।
 पूर्ववद् भ्रमितौ हस्तावुरःपार्श्वार्धमण्डलौ ॥ इतिउर.पार्श्वार्धमण्डली ।
 मणिग्रन्थसमीपस्थौ स्वस्तिकाकारधारिणौ ।
 खटकावदनौ हस्तौ स्वस्तिकः स्वस्तिकामणौ^३ ॥८९॥
 इति मुष्टिकस्वस्तिकम् ।

व्यावृत्त^४परिवृत्तौ^५ च पद्मकोशामिधौ करौ ।
 स्याता जानुसमीपस्थौ नलि^६नीपद्मकोशकौ ॥९०॥

अथ कटी'भेदाः ।

कम्पितोद्वाहिता छिन्ना विवृत्ता रेचिता तथा ।

कटी पञ्चविधेत्युक्ता तल्लक्ष्म^१ व्याहरेऽधुना ॥९४॥

द्रुत गता[ग]ते पार्श्वे दधती कम्पिता मता ॥९५॥ इति कम्पिता ।

शनैरुच्चलिता पार्श्वद्वयेनोद्वाहिता कटी ॥९६॥ इति उद्वाहिता कटी

छिन्ना तिर्यङ्मुखे पात्ते मध्यस्य बलनात् कटी ॥९७॥ इति छिन्ना ।

× × × × × इति विवृत्ता कटी

सर्वतो भ्रमणादुक्ता रेचिता भ्रमणे भवेत् ॥९८॥ इति रेचिता कटी ।

इति पञ्चविधा कटी ।

[अथ चरणभेदाः]

संगोऽञ्चितः कुञ्चितश्च सूच्यग्रतलसञ्चरौ^२ ।

उदगादित^३श्चेति मुने षड्विधाश्चरणा^४ मताः^५ ॥

स्वभावेन स्थितो भूमौ समपादोऽभिधीयते ॥९९॥ इति समः ।

भूस्थपार्णिसमुत्क्षिप्ताग्रतलप्रसृताङ्गुलिः ।

अञ्चितः स भवेत् पादोत्^६प्लुति-भ्रमणकादिषु ॥ इति अञ्चितः ।

कुञ्चिताङ्गुलिरुत्क्षिप्तपार्णिर्मध्ये च कुञ्चितः ।

कुञ्चितः स तदोद्दिष्टः^७ कमे तुङ्गस्य च ग्रहे ॥१०१॥ इति कुञ्चितः ।

वामः स्वाभाविको न्यस्तभूम्यङ्गुष्ठोऽग्रसंस्थितः ।

उत्क्षिप्तोऽस्ताङ्गो (१) सौ सूची नूपुरबन्धने ॥१०२॥ इति सूचीचरणः

१ M रः । २ M युः । ३ M. उदगा । ४ M रः ।

५ N ङ उदगद्वित । ६ M खे । ७ M त ।

८ M दो । पाद इति भवेत् । ९ M तदादिष्वर्थः ।

यस्योत्क्षिप्ता भवेत् पाष्णिर्द्भुष्टः प्रसृतस्तथा ।

अद्भुत्यन्याऽञ्चिता स स्यात् पादोऽग्रतलसञ्चरः ॥१०३॥

इति अग्रतलसञ्चरः । १०३

यदि पादतलाग्रेण स्थित्वा भूमौ निपत्यते ।

अस[कृ]द्रां सकृत् पाष्णिर्भवेदुद्घाटितस्तदा ॥१०४॥

इति उद्घाटितः । इति पङ्क्तिचरणाः ।

अथ चारी

चरणैकेन चारी^१ स्यात् करणन्त[द्] द्वयेन च ।

त्रिभिश्च करणैः खण्डो मण्डलञ्च त्रिखण्डकैः ॥१०५॥

[चारीभेदाः]

चारी द्विधेति विज्ञेया भौमी चाऽऽकाशिकी परा ।

देशी-मार्गीविभेदेन चतुःपष्टिरितीरिता ॥१०६॥

[तत्र देशीषु भौम्यधार्यः]

समपादौ समनखौ निरन्तरतया^२ स्थितौ ।

स्थानेन समपादेन समपादा तदोदिता ॥१०७॥ इति समपादा ।

स्थितावर्ता च चरणं चरणान्तरमागतम् ।

गत्वाऽग्रतलसञ्चारे विस्लिष्टं पार्श्वसंस्थितम् ॥१०८॥ इति स्थितावर्ता

यदाऽग्रतलसञ्चारं प्राग्देशोद्धृतं यत्र च (१) ।

श^३कटास्या तदा चारी श^४कटास्येव निर्मिता ॥ इति शकटास्या ।

भूमिं निकुटयेत् सा तु^५विच्यचा^६ कथिता बुधैः ॥ इति विच्यचा ।

१. M. छान्दः । २. M. लो । ३. उदा । ४. M. प । ५. M. व ।

६. M. ता व । ७. N. S. विच्यचा, विच्यचा ।

चरणौ स्वस्वपाश्वरेण स्वं स्व पार्श्वमुपागतौ ।
 मास'तालान्तरेणैव भवेदध्यर्धिका तदा ॥१११॥ इति अध्यर्धिका ।
 तालमात्रं, पुरो गत्वा द्विताल पृष्ठमागतः ।
 दक्षवामाङ्घ्रिणा किञ्चिदपसृत्यापसर्पणैः ॥११२॥ इति ।
 चारी चापगतिः प्रोक्ता किञ्चिदुल्काति'पूर्विका ॥ इति चापगतिः ।
 किञ्चिदुत्प्लुत्य चरणौ यत्नाग्रतलसंचरौ ।
 पर्यायेण निपततः^१ सैलकाक्रीडिता मता ॥११३॥ इति एलकान्कीडिता
 अङ्ग^२ 'रल्पा'न्तरे न्यस्य पादा^३ग्रे तलसञ्चरे ।
 जङ्घायां स्वस्तिकं, कृत्वाऽपसृत्त'श्वापसर्पणैः^४ ।
 समोसटितमचाली^५ चारी स्यान्मध्यमे मदे ॥ इतिसमोसरितमत्तली
 जेङ्घास्वस्तिकसंयुक्तौ पादौ तिर्यञ्च(१)गामिनौ ।
 घूर्णश्चोपसृतः सा^६ स्यान्मत्तली तरु^७णे मदे ॥११५॥ इति मत्तली ।
 समाङ्ग^८ 'रग्रपृष्ठाभ्यामन्योग्रतलसञ्चरः^९ ।
 निघृष्टचरेणो यत्न क्रमात्तामडितां^{१०} विदुः ॥११६॥ इति अडिता ।
 निपण्णेरुसमो^{११} वामो दक्षिणस्तु प्रसारितः ।
 'चाण(१)तालान्तरे तिर्यग् यस्या सा स्यन्दिता स्मृता ॥ इति स्यन्दिता ।
 चरण चारविपर्यासात् सैवाप^{१२}स्यन्दिता मता ॥ इति अपस्यन्दिता

- १ M. च । २. दुल्काति' इति स्यात् । ३. M पर्यायो निपति ।
 ४ M न्ये । ५ M ल्य । ६ M द । ७ M म ।
 ८ M येम् । ९ N S. समोत्सारितमत्तली, समोत्सारितमत्तली इति वा ।
 १० M स्या । ११ M न । १२. M. ग्रे ।
 १३. N S अडिता । १४ M. य ।

ऊरुयुग्मस्य चलनं जङ्घास्वस्तिकसंयुतम् ।

सा वद्धाऽभि^१हिता चा^२री पादाग्रमण्डलभ्रमः ॥११९॥ इति वद्धा ।

वक्षसि मुष्टि^३हस्तोऽन्यो यथाशो^४भं तथा भवेत् ।

पादोऽग्रतलसञ्चारी^५ चारी स्याज्जनिता मता^६ ॥ इति जनिता

अन्योन्यपादजनितः पार्णिपादाग्रसञ्चरः ।

विपर्यासं यदा कृत्वा ऊरुदृचा तदोदिता ॥१२१॥ इति ऊरुदृत्ता

इति भौमचार्यः ॥

॥ अथ आकाशचार्यः ॥

किञ्चित् प्रसाये चोत्क्षिप्य गुल्यो (१) न्याङ्गू^१ निपातयेत् ।

तोलान्तरचतुष्केण अतिक्रान्ता प्रकीर्तिता^२ ॥ इति अतिक्रान्ता

चारी वद्धा^३ विधेयादाबुद्ध्याङ्घ्रिश्च कुञ्चितम् ।

पार्श्वे निकुट्येच्चा^४री ह्य^५पक्रान्ता तदोदिता ॥ इति अपक्रान्ता ।

नितम्बक्षेत्रपर्यन्तं स्वादि (१) चरणकुञ्चितम् ।

पाष्णी^६चेत् पातयेद् भूमौ पार्श्वक्रान्ता तदा भवेत् ॥१२४॥

इति पार्श्वक्रान्ता ।

वक्रं चरणमुत्क्षिप्योत्प्लुत्य^७भूमौ निपातितम् ।

तदा मृगप्लुता चारी अन्याङ्घ्रिरेव^८भवेत् चेत् ॥ इति मृगप्लुता ।

1. M. पाग । 2. M. च । 3. M. ह । 4. M. चो ।
 5. M. रो । 6. M. व । 7. M. ह । 8. M. मद्येर्तनम् ।
 9. M. प्वा । 10. M. चा । 11. M. म । 12. M. पाष्णी ।
 13. M. मुष्मिन्ने प्रुल । 14. A. M. एव ।

वक्त्रो[त्]क्षिप्तचरणो जानु स्तन^१समं भवेत् ।

स्तब्धी^२कृतोऽग्रचरण ऊर्ध्वजानुस्त^३दादिशेत् ॥ इति ऊर्ध्वजानु[ः] ।

पश्चात्^४ प्रसारिताङ्गु^५श्चेदन्योन्या^६भिमुखं तलम् ।

पार्णि[ः] कृता^७स्वपार्श्वे भून्यस्ताऽला[ता] तदा स्मृता ॥१२७॥

इति अलाता ।

वक्त्रो[त्]क्षिप्तचरणं प्रसार्याग्रे च पातयेत् ।

सूची चारोति विज्ञेया तज्ज्ञैश्चातिमनोहरा ॥१२८॥ इति सूची ।

वक्त्रो^८चरणं पृष्ठे नीत्वा पार्श्वस्कि^९जं स्पृशेत् ।

पश्चाद्ग (१) तले भूमौ सोक्ता नूपुरपादिका ॥ इति नूपुरपादिका ।

वक्त्रो^{१०}चरणं^{११} धृत्वा^{१२} दोलयित्वा च पार्श्वयोः ।

दोलापादा तदा चारी द्वितीयमेवमेव चेत् ॥१२९॥ इति दोलापादा

वरणौ नूपुरौ न्यस्य अग्रे^{१३} शीघ्रं प्रसाये च ।

ब्रदेहभिमुखं चारी दण्डपादा^{१४} तदा स्मृता ॥ इति दण्डपादा ।

पृष्ठतो^{१५} वलितं^{१६} सृष्ट शिरो भ्रान्ता (१) च सर्वतः ।

पृष्ठतश्चरन्तो चक्र विद्युद्भ्रान्ता भवेदसौ ॥१३०॥ इति विद्युद्भ्रान्ता

अतिक्रान्तगतं पादं स्वासस्योरोविवर्तनम् ।

कृत्वा पादान्तं^{१७} गतलभ्रमणे भ्रमरी मता^{१८} ॥१३१॥ इति भ्रमरी

१. M. व ।

२. M. द्वे ।

३. M. न्व ।

४. M. शो ।

५. M. प्रे ।

६. M. वा ।

७. M. ता ।

८. M. प्य ।

९. M. त्त ।

१०. M. द्वि ।

११. M. ह ।

१२. M. शे ।

१३. त्त ।

१४. M. म ।

१५. M. त ।

१६. M. त ।

१७. M. त्त ।

१८. M. न ।

पार्णिमूलेऽन्यपादाग्रं कृत्वा त्रिकविवर्तनम् ।
 भुजङ्गनासिता सा स्यात् कुर्याज्जानु स्वपार्श्वगम् ॥ इति भुजङ्गनासित
 लता^१ हस्तकरोत्क्षिप्तं^२ वक्रितं चरणं नयेत् ।
 पार्श्वान्तरं ततो जङ्घां स्वस्तिकीकृत्य पातयेत्^३ ॥ इति आक्षिप्त ।
 विस्लिष्टजङ्घयोः^४ कृत्वा स्वस्तिकन्तस्य कुञ्चितः ।
 पादः प्रसारितो वक्रः स्वपार्श्वस्थोपयातयोः^५ ।
 पाण्यर्पा पार्णिक्षरक्षेत्रे यत्नाविद्धा^६ भवत्यस्यौ ॥ इति आविद्धा^७ ।
 आविद्धापादमन्योन्यप्रदेशस्थानपार्णिकम् ।
 कृत्वोत्प्लुत्य भ्रमरकं यत्वा^(१) यत्न निपातयेत् ।
 तथान्यं पादमुद्धृत्य सोद्धृता चारिका स्मृता ॥१३७॥ इति उद्धृता

[इति आकाशचार्यः]

इति मार्गचार्यः^८

अथ देशीचार्यः^९ ॥ [तत्र भौम्यः]

स्थित्वा स्वस्तिकबन्धेन पाण्यर्पाः प्रपदयोस्तथा ।
 रेचितौ चरणौ यत्न सोक्ता नूपुरविधिका ॥ इति नूपुरविधिका ।
 वर्धमाने स्थितौ स्थाने वामदक्षिणतस्तथा^{१०} ।
 सरतोऽद्भुतमानेन पादौ तिर्यङ्मुखा तदा ॥ इति तिर्यङ्मुखा चारी ।

१. M ल ।	२. M स ।	३. M सो ।	यत्न श्वेऽन्यपादुदिय
एव भावि ।	४. M सो ।	५. M सो ।	६. M प्र ।
७. M इदा ।	८. M. र्च ।	९. M र्च ।	१०. M गोव ।

नन्धावर्तौ स्थितौ पाष्णिपादाग्ररेचितौ पुनः ।

[पुनः] प्रसारितौ यस्य सामराला (१) विधीयते ।

नन्धावर्तस्थयोरङ्गुशो^१ स्तिर्यक्सूत्या कुलीरिका ॥ इति कुलीरिका
जङ्घावर्तस्थपादाभ्यां पश्चात्सूत्या तु कातरी^२ ॥ इति कातरी ।

कुञ्चिते स्वस्तिकीकृत्य^३ वलितान्ते तले यदा ।

अल्पमुत्प्लुत्य^४ निपतेद्^५ रिणत्वासिको^६ दिता ॥ इति हरिणत्वासिका
भूमिं धृष्ट्वा वहिर्नी^७त्वा व्यावर्तेते^८ शनैः क्रमात् ।

चरणौ यत्र तामाहुरर्ध^९मण्डलिकां बुधाः^{१०} ॥ इति अर्धमण्डलिका
इतश्चेतश्च चरणौ स्थापयेत्तं विशे [त्] स्थले^{११} ।

मच्चवद् यत्न तामाहुश्चारी^{१२} धीरा मदालसाम्^{१३} ॥ इति मदालसा
स्फुटिताऽग्रे सृतौ वेगाद्भूसृष्टशोः^{१४} पादपार्श्वयोः ॥ इति स्फुटिता
धरण्यां चरणाघातः पुत्ता(१) निगद्यते ॥ १४६ ॥ इति पुत्ता ।

चरणः स्वस्तिकाकारः कारितः^{१५} स्वस्तिका भवेत् ॥ इति स्वस्तिका
निकुट्टि^{१६}न्मिथोऽङ्घ्रिभ्यामुद्धृताभ्यां पुराटिका ॥ इति पुराटिका ।

चरणोऽग्रे सरले को^{१७} यत्र सा सारिका मता ॥ १४७ ॥ इति सारिका ।

पुरःसरणमङ्घ्रिभ्यां समाभ्यां स्फुरिता भवेत् ॥ इति स्फुरिका(१) ।

१. M. जो ।

२. M. र ।

३. M. त्वा ।

४. M. श्रोत्रपु ।

५. M. घ ।

६. M. घ ।

७. M. नी ।

८. M. व्यावर्तेते ।

९. M. ध ।

१०. M. ध ।

११. M. ले ।

१२. M. ले ।

१३. M. रा ।

१४. M. शो ।

१५. M. घ ।

१६. M. व ।

१७. M. एना ।

१८. M. खोत्रो ।

यश्चान्यस्य पुरस्तं^१ च प्रसार्य चरणं यदि ।
 निकुट्टयेद् भवेत्तेन^२ लताक्षेपा तु^३ दोलिता ॥१५१॥ इति लताक्षेपा
 एकपादे स्थितः स्थाने भूस्थेन चरणेन चेत ।
 ऊरु^४ ताडयति प्रोक्ता तदा चार्यरूता^५डिता ॥ इति ऊरुताडिता^६

इति देशीभौम्यश्चार्यः^७ ॥

अथा^८काशिक्यः ॥

यस्यां पुरोऽङ्घ्रिमुतक्षिप्य ललाटस्योपरि द्रुतम् ।
 भ्रान्तयित्वा तु विन्यस्येद्विद्युद्भ्रान्ता तदादिशेत् ॥ इति विद्युद्भ्रान्ता
 तताङ्घ्रि^९रुत्प्लुत्याभीक्ष्णं निपाताद्^{१०}रिणप्लुता ॥ इति हरिणप्लुता
 डमरी^{११}कुञ्चितस्थाये(१) वामदक्षिणतो भ्रमात् ॥१५५॥ इति डमरी
 यत्न स्वस्तिकमासृत्य^{१२} प्रक्षिपेत्ति^{१३}र्यगूर्ध्वतः ।
 चरणौ दण्डपादा सा चारी तज्ज्ञैः प्रकीर्तिता^{१४} ॥ इति दण्डपादा
 ऊरौ पार्श्वेन विन्यस्य पादं^{१५}यत्न प्रसारयेत् ।
 तीक्ष्णं ग्रीवा(१) कृत्य नाम सूची चारी प्रकीर्तिता^{१६} ॥ इति सूची
 कुञ्चिताकुञ्चितं पादमङ्घ्रिणाऽन्येन लङ्घयेत् ।
 गगनं चेत्तदा^{१७}चारी जङ्घालङ्घनिका मता ॥ इति जङ्घालङ्घनिका

१ 'यश्चान्यस्य पुरस्त' इति भवेद्वा ।

२ M. वं तेन ।

३ M. पल्ल ।

४ M. उरु ।

५ M. र्यरूता ।

६ M. उरुता ।

७ M. माचार्य ।

८ M. अथ ।

९ M. ताताङ्घ्रे ।

१० M. प ।

११ M. यो ।

१२ M. छल ।

१३ M. प्रेक्षिषे हि ।

१४ M. त ।

१५ M. द ।

१६ M. ऊ ।

१७ M. गगणयेत् चेतदा ।

अङ्घ्रि^१ कुञ्चितमुत्क्षिप्य पुरो विस्तीर्य वेगतः ।
 विन्यसेदवनौ यत् पुरः^२क्षेपा तदा भवेत् ॥ इति पुरः^३क्षेपा ।
 बाह्यपाद्वेन यत्तुर्ग(१) पृष्ठपृच्छेन(१) यत् पदम् ।
 नितम्बनिकटे याति साऽपक्षेपा प्रकीर्तिता ॥१६०॥ इति अपक्षेपा ।
 पुरोगगनभागे च प्रसार्य चरण मुहुः ।
 आकुञ्चयेत्तदा चारी विक्षेपा सा प्रकीर्तिता ॥१६१॥ इति विक्षेपा ।
 आ[कु]ञ्चि^४तस्य पादस्य पुरतः पृष्ठतस्तथा ।
 उत्क्षेपो^५ जानुपर्यन्तमुत्क्षेपा^६ कथ्यते बुधैः ॥१६२॥
 इति [उत्]क्षेपा^७ ।
 अङ्घ्रि^८णैकेन चेदन्य वेष्टयेद्वेष्टन तदा ॥१६३॥ इति वेष्टनम् ।
 स चेत् पृष्ठे नयेत् पादौ पृष्ठो[त्]क्षेपमिम विदुः ॥ पृष्ठो[त्]क्षेपः ।
 उल्लोला^९ स्याच्चरणयोः क्रमेण लोलनाद्बुवि ॥१६४॥ इति उल्लोला ।
 ललिता^{१०} वनितामूर्तिरु^{११}द्धृतश्चरणो भवेत् ।
 यत्[त]त्^{१२}प्रा^{१३}वृत्त ज्ञेय मकरध्वजजीवनम् ॥१६५॥ इति प्रावृत्तम् ।
 पादयोः स्प्रस्तिक्स्यैक[ः] कुञ्चितो दोलितः परः ।
 कुञ्चितश्चरणो^{१४} यत्र सा विद्धा^{१५} बोध्यते बुधैः ॥ इति विद्धा^{१६}

इत्याकाशिक्य[ः] ॥ इति देशीचार्यः ॥

१ M द्वि ।	२ M र ।	३ M र ।	४ वि ।
५ M उपक्षे ।	६ M प ।	७ M, प ।	
८ M उल्लाल ।	९ M उ ।	१० M र ।	
११ M यः ।	१२ M प ।	१३ M प ।	

[अथ स्थानकानि]

स्थानकान्यथ वक्ष्यामि स्त्रीपुंस-सञ्ज्ञितानि च ।

चत्वारि स्त्रीकृतानि स्युर्नरेषु रस क्रीर्तिताः ॥१६७॥

[पुरुषस्थानकानि]

समपाद च वैशाख मण्डल वैष्णव तथा ।

आलीढ-प्रत्यालीढे तु एते षट् पुरुषेषु च ॥१६८॥

एकतालान्तरौ पादौ समौ सौष्ठवसयुतौ ।

समपाद तदेव स्यात् स्थान स्थानविदो विदुः ॥ इति समपादम्^१ ।

एकपादः समस्थितस्त्रयश्चाव^२स्थितोऽपरः ।

सार्धं द्वै तारिता^३ जङ्घा किञ्चिन्नता^४ भवेत् ।

सौष्ठवं यत्न विज्ञेय वैष्णव स्थानकं परम् ॥१७०॥ इति वैष्णवम्^५ ।

भुमेरूर्ध्वनिपणौ^६ चेत् सार्धतालत्रया^७न्तरे ।

यदा त्र्यस्रौ चरणयोस्तदा वैशाखक^८स्मृतम्^९ ॥ इति वैशाखम् ।

पक्षस्थौ चरणौ द्व्यस्रावेक^{१०}तालान्तरौ भुवि ।

कटिजानु^{११}समौ^{१२}ज्ञेयौ मण्डल तद्^{१३}विदुर्बुधाः ॥

इति मण्डलस्थानकम् ।

वामो^{१४}यत्र निपण्णस्तु^{१५}रेच्यते पूर्वमानतः ।

दक्षिणश्चरणश्चाग्रे पञ्चताला[न]प्रसारितः ॥

१ M द । २ M अधयो । ३ M सार्धद्वितालावरिता इति भवेत् ।

४ M वता । ५ M व । ६ M शौ । ७ M वता ।

८ M का । ९ M ता । १० M अ एक । ११ M नु ।

१२ M मो । १३ M त । १४ M जे । १५ M शो नु ।

अद्धावपितं (१)विद्यादालीढं स्थानकं परम् ॥९७३॥ इत्यालीढम् ।
आलीढाङ्गविपर्यास[ः] प्रत्यालीढमुदीरितम् ॥ इति प्रत्यालीढम् ।

इति षट् पुरुषस्थानकानि ॥

[अथ स्त्रीस्थानकानि]

वामस्तालान्तरस्त्रयस्रो दक्षिणश्चरण[ः] समः ।
प्रसन्नं वदनं वक्षः समुन्नतं कटी नता ॥१७५॥
कटीनितम्बगो हस्तो दक्षिणोऽन्यो लताकरः ।
यत्राऽऽयत तदा स्था^१नं कामभावप्रकाशकम् ॥ इति आयतम् ।
अवहित्य तदेव स्याद्विपर्यासेन यत्^२ कृतम् ॥ इति अवहित्यम्^३ ।
सम^४स्यैकस्य पादस्य पार्श्वदेशगतोऽपरः ।
सूचीपादे स्वपार्श्वो वा समस्तालान्तरे^५स्थितः ।
अश्वारोहणारम्भे^६ तदश्वा^७कान्तमिष्यते ॥ इति अश्वाकान्तम्^८ ।
गत्थुन्मुखा^९ च यत्नैकं पादमुद्धृत्य नर्तकी ।
उदास्ते तद्गते स्थित्यौ निरोधास्यागताद्गती^{१०} ॥ इति गतागतम् ।

इति स्त्रीस्थानकानि ॥

- १ M उ । २ M स्त्रो । ३ M प्या ।
४ M ज । ५ M त्व । ६ M भे । ७ M. रो । ८ M म्भो
९ M स्यो । १० M न्ता । ११ M खा । १२ 'तद्गति-
स्थित्यौ निरोधः स्याद् गतागतम्' इति भवेत् ।

[अथ देशीस्थानकानि]

स्वस्तिकौ हसकस्थाने चरणौ कुञ्चितौ यदा ।

मिथः[ः]श्लिष्टकनिष्ठौ च तदाहुः[ः]स्वस्तिकं बुधाः ॥

इति स्वस्तिकम् ॥

दक्षिणश्चरणो जानुबाह्यगुल्फवि^१लक्षितः ।

वामः ^२समो भवेद्यत्र कूर्मा^३सनमतो^४ विदुः ॥ इति कूर्मासनम् ।

विपुणे^(१)संयुते वामे जानुनी संस्थिते क्षितौ ।

वृषभासनमाख्यातं सौष्ठ^५वाधिष्ठितं तदा ॥ इति वृषभासनम्^६ ।

इति देशीस्थानकानि ॥

अथ ^७करणानि ॥

नर्त^८को नर्त^९नारम्भे समपादौ ललातरौ ।

कृत्वाऽङ्ग^{१०}चतुरस्रं च तदन्ते नृत्यमाचरेत् ॥१८९॥

पादो दक्षिणनिष्कामान्^(१)

तथैव वामपादौ च हस्तौ पुष्पपुटः^(१) ।

तल^{११}पुष्पपुटं तस्मात् करणं प्रथ^[म]मतम्^{१२} ॥१९०॥

इति तलपुष्पपुटम् ।

ऊर्ध्वमण्ड^{१३}लिनौ हस्तौ कृत्वा हस्तोत्थिताञ्जलिः^{१४} ।

निहञ्चितासं^{१५} श्रीवा च लीनं तत् करणं मतम् ॥ इति लीनम् ।

१. M. मि ।

२. M. सा ।

३. M. यौ ।

४. M. नतो ।

५. M. सोष्ठ ।

६. M. नः ।

७. M. यः ।

८. M. ते ।

९. M. ते ।

१०. M. मं ।

११. M. त्वं ।

१२. M. न ।

१३. M. विह ।

१४. M. जलिः ।

१५. M. यः ।

वामदक्षकराङ्गु^१ च पार्श्वे निष्कृष्यमानयोः (१) ।

उत्प्लुत्य युगपद् यत्नं हस्ताङ्गु^२ [ः] स्वस्तिकः कृतः ।

तत् स्वस्तिकमिति प्राहुः^३ करणं पूर्वसूरिभिः ॥ इति स्वस्तिकम् ।

खटकामुखवामस्थः^४ करिहस्तस्तु^५ दक्षिणः ।

पाठ स्वस्तिकां कृत्य^६ तदर्धस्वस्तिकं मतम् ॥ इति अर्धस्वस्तिकम् ।

अग्रतः^७ पार्श्वयोः पृष्ठे कराङ्गु^८ स्वस्तिकीकृतौ ।

तद्विद्वत्स्वस्तिकमुद्दिष्टं तज्जैर्नयनसुन्दरम् ॥१९४॥

इति दिक्स्वस्तिकम् ।

समपादं भुवि स्थित्वा किञ्चिदुत्प्लुति^९ पूर्वकम् ।

करौ व्यावृत्तपद्मत्वं धत्ते स्यादञ्चितं^{१०} तदा ॥१९५॥ इति अञ्चितम्

तद्वैकाङ्गु^{११} रचितमेकपादाञ्चितं^{१२} मतम् ॥ इति एकपादाञ्चि^{१३} तम्

उपरिष्ठेन जङ्घायां तदन्यचरणस्थितौ ।

तत्ते^{१४} तत्कृते यत्नं तद्वैकाङ्गु^{१५} रचितम्^{१६} ॥ इति वैकाङ्गु^{१७} रचितम्^{१८} ।

चर्यां विद्वाऽञ्चितः पादः^{१९} पर्यायाद् रचितः करः ।

यत्नोन्मत्तं तु तद् गर्वे सौभाग्यादि^{२०} समुद्भवे ॥१९६॥ इति उन्मत्तम्

उरगत्तासितां चारी^{२१} कृत्वोत्क्षि^{२२} प्याङ्घ्रिकुञ्चितम् ।

ऊरु जानू कटी व्यस्रं यत्नं यत्नं विवर्तयेत्^{२३} ।

एको दोलाकरश्चान्यः^{२४} खटकोरगत्तासिकम् ॥ इति भुजङ्गत्तासितम्

१. M. जो । २. M. नस्था । ३. M. इ । ४. 'पार्श्वे द्वा

स्वस्तिकीकृत्य' इति भवेत् । ५. M. तोषा । ६. M. दुज्जि ।

७. M. एव । ८. M. एव । ९. M. वि । १०. M. वि ।

११. M. वि । १२. M. वि । १३. M. वि ।

१४. M. वि । १५. M. वि । १६. M. वि ।

१७. M. वि । १८. M. वि । १९. M. वि ।

आ^१ दौ तु^२ डमरी चारी ततो नूपुरपादिका^३ ।
 तडिकेनैव^४ तद्धस्तं रेचितञ्च ततः परम् ।
 लताहस्तं यत्न कृतं [तन्] नूपुरमुदाहृतम् ॥२००॥ इति नूपुरम् ।
 हस्तिहस्तौ करौ पादपृष्ठे वृश्चिकपुच्छ[क]म् ।
 सन्नत^५ दूरपृष्ठं च वृश्चिकं यत्न तद्^६ विदुः ॥ इति वृश्चिकम् ।
 चरणं वृश्चिकं कृत्वा शीर्षं कृत्वाऽलपल्लवौ ।
 चरणं तं निकुट्टे^७ त^८ तदा वृश्चिककुट्टि^९ तम् ॥ इति वृश्चिककुट्टि^९ तम्
 वृश्चिकौ चरणौ कृत्वा करौ स्वस्तिकरेचितौ ।
 किञ्चित्तु चलतो यत्न तदा वृश्चिकरेचितम् ॥२०१॥
 इति वृश्चिकरे^{१०} चितम् ।

अङ्गि^{११} तां प्रथमं कृत्वा दोलापादं ततो भवेत् ।
 चक्रवद् भ्रमरी दत्ता^{१२} तदा स्याच्च^{१३} क्रूमण्डलम् ॥ इति चक्रूमण्डलम्
 कृत्वा वद्धं^{१४} स्थितावर्तामु^{१५} रोमण्डलिनौ करौ ।
 उरोमण्डलसंज्ञं तु करणं परिकीर्तितम् ॥ इति उरोमण्डल^{१६} म् ।
 अङ्गुष्ठो वृश्चिकाङ्घ्रेश्वे^{१७} लला^{१८} टे तिलकं न्यसेत् ।
 तदा ललाटतिलकं करणं परिकीर्तितम् ॥ इति ललाटतिलकम् ।

१. M. आ ।

२. M. द ।

३. M. पम् ।

४. M. केने ।

५. M. त ।

६. M. त ।

७. M. दो ।

८. M. पुष्टि ।

९. M. चि ।

१०. M. चरणरे ।

११. M. द्वि ।

१२. M. स्वा ।

१३. M. स्व च ।

१४. M. द्यौ ।

१५. M. उ ।

१६. M. ल ।

१७. M. य ।

१८. M. ल ।

व्यावृत्तिर्परिवृत्ताभ्यां यत्न दोलाकरो^१ भवेत् ।
 चारी^२ चापगति^३ कुर्यात्तदावृत्तं स्मृतं बुधैः ॥ इति आवृत्तम् ।
 ऊर्ध्वज्जानुर्य^४दा चारी दोलापादा भवेदनु ।
 करौ दोलौ तदा प्रोक्त करण दोलसंज्ञितम् ॥ इति दोलापादम् ।
 श्रवणस्य करिकरो^५ दोलापादा यदा भवेत् ।
 गजवद्विचरेद्भूमौ गजक्रीडितकं भवेत् ॥२०९॥ इति गजक्रीडितम्
 पृष्ठेऽङ्घ्रिः प्रसृतो भूमिश्छिष्टाङ्घ्रौ^६ लताकरौ ।
 यदा तदा महापक्षिदुष्टे^७ गृधावलीनकम् ॥ इति गृधावलीनकम् ।
 लताकरौ रेचितकौ वृश्चिकाङ्घ्रिः^८ समुन्नतम् ।
 जठर यत्न कुर्वन्ति करणं गरुडप्लुतम् ॥२११॥ इति गरुडप्लुतम् ।
 हरिणप्लुतया^९ चार्या^{१०} दोलाखटकहस्तकम् ।
 हरिणप्लुतमाख्यातं ना^{११} मोक्तविनियोगकम् ॥ इति हरिणप्लुतम् ।
 वृश्चिकाङ्घ्रिः^{१२} प्रकुर्वीत हस्तायू^{१३} रौ च रेचि^{१४} तौ ।
 भ्रमरी क्रियते पश्चान्मयूरललित तदा ॥२१३॥ इति मयूरललितम्
 कृत्या च नूपुरां चारीं दण्डपादान्त^{१५} दिक्क^{१६} रः ।
 दण्डवत् क्रियते यत्न दण्डपादान्त^{१७} दोदित^{१८} म् ॥ इति दण्डपादम्^{१९} ।

१ M रो ।

२ M रो ।

३ M वि ।

४ M वर्त ।

५ M य ।

६ M करो ।

७ M कुण्डयुगे ।

८ S R युदे, foot note बद्धौ ।

९ M द्वि ।

१० M. का ।

११ M र्य ।

१२ M न ।

१३ M द्वि ।

१४ M र् ।

१५ M रेचि ।

१६ M र ।

१७ ष ।

१८ M. ख ।

१९ M र ।

२० M दा ।

ऊर्ध्वमण्डलिनौ हस्तौ सूच्यङ्घ्रि^१र्य^२ वक्ष्या ।

विवृत्तो भ्रमरो कुर्यात् परिवृत्तं तदुच्यते ॥२१५॥ इति प्ररिवृत्तम्^३
पृष्ठतो भ्रमितं पादं सर्वतो मण्डलभ्रमः ।

भ्रमयेच्चेच्छिरः^४क्षेत्रे विद्युद्भ्रान्तं तदुच्यते ॥ इति विद्युद्भ्रान्तम् ।
पार्श्वक्रीन्ता भवेच्चारौ करौ पादानुगौ नयेत् ।

पार्श्वक्रीन्तस्तदा ज्ञेयोऽभिनये^५ वीररौद्रके ॥ [इति पार्श्वक्रीन्तः]
कुञ्चितो[त्]क्षिप्तचरणस्तदधः खटकामुखः ।

वक्षस्य^६न्योऽलपद्म[ः]स्याच्छीर्षे सूची च वि^७स्मये ॥ इतिसूचीकरणम् ।
वधोपक्रान्तयो^८श्चार्यो[ः] कृतयोर्हस्तयो[ः] पुनः ।

तत्प्रयोगानुग[त]योरपक्रान्तमुदाहृतम् ॥२१६॥ इति अपक्रान्त[म्]
अधोमुखा^९ङ्गुली हस्तौ पताकौ च शि^{१०}रस्थलम् ।

आ^{११}नीय परिवर्तेत निष्कान्योङ्गु^{१२}सयोश्चयोः(?)^{१३} ॥२२०॥

मिथो मुखावधि^{१४}स्थाप्य स्वदेहाभिमुखाङ्गुलि ।

नितम्बाख्यौ विधीयेते नितम्बकरणं तदा ॥२२१॥ इति नितम्बः ।

अलाताङ्घ्रि^{१५}पुरुः कृत्वा द्रुतं स्थाप्य च टेटवत्(?) ।

तथैवान्यकराङ्घ्री च सिंहविक्रीडितं तदा ॥ इति सिंहविक्रीडितम्

१. M. य ।

२. M. सः ।

३. M. चिर ।

४. M. तोष्यु ।

५. M. र ।

६. M. स्थ ।

७. M. दि ।

८. M. योः ।

९. M. ह ।

१०. M. जो ।

११. M. स्थि ।

१२. M. य ।

१३. २२०-सङ्ख्यकः श्लोकः करणावरस्य लङ्घणाद्यो न तु नितम्बस्येति अनुमीयते ॥

१४. M. दा ।

कृता तु ज^१निता चारी मुष्टिर्वक्षोलताकरः ।

करणं जनित नाम कियारम्भादि तद्ववेत ॥ इति एलकाक्रीडितम्^२,

उरोदेशे च मलिनौ^३ करौ च खटकामुखौ ।

मण्डलस्थानके स्थित्वा स^४न्निवेशमुदीरितम् ॥२२४॥ इति निवेशः ।

एको हस्तो रेचितः स्याद् वक्षस्य^५न्योऽल्पपर्वतः ।

पार्श्वयोर्लोलित शीर्षं^६ वैष्णवस्थानके स्थितः ।

पार्श्वयोर्विश्रमेद् यत्न करण तच्च लोलितम् ॥२२५॥ इति लोलितम् ।

पार्श्वेन भ्रमरीं कृत्वा मण्डलस्थानके स्थितः ।

कृत्वा छिन्नां कटीमेका बाहोः^७ शिरसि पृष्ठवम् ॥२२६॥

करभ^८ङ्गीतरेणैव यत्न त्रिचतुराः^९कृताः^{१०} ।

आवृत्तयः^{११} कटीछिन्न^{१२} तद्वि^{१३}स्मयनिरूपणे ॥ इति कटीछिन्नम् ।

स्वस्तिकौ स्वलितौ पादौ क्रमेण परिवाहितौ ।

शिरोदोलौ य^{१४}दा हस्तौ मद^{१५}स्वलितक तदा ॥ इति मदस्वलितम्

कृत्वा मदप्लुता चारौ स्वस्तिकोऽङ्घ्रिस्तद^{१६}ग्रतः ।

हस्तौ दोलौ सन्तत^{१७} तत् दधना^{१८}(१)पृष्ठौ भवेत् ॥ इति सन्ततम् ।

१ M ड । २ अन् जनितमिति लेख्ये एलकाक्रीडितमिति यस्मिंश्चित् सेनानुमोदते

अत्र कश्चिदप्यन्यं स्वलित इति ।

३ 'च मलिनौ' इत्यत्र मलिनौ इति भवेत् ।

४ भरतागमे निवेशमिति पाठ । तत्राग्रास्ये पुष्पिण्यां च निर्वापयेदत्र तन्निवेश

मिति पाठ कल्पनीय । ५ M स्यो । ६ M म । ७ M चिण् ।

८ M न द्वि । ९ M म । १० M य । ११ M दा ।

१२ N, S सन्तत ।

दोलापादेऽङ्घ्रिगमना'गमने' हसपक्षकः ।

अङ्गान्तरेऽपि कुरुते स्खलितं तव प्रकीर्तितम् ॥२३०॥ इति स्खलितम्
चारीं कृत्वा ह्य'पक्रान्तामद्वि'मग्रे प्रसारयेत् ।

हसपक्षो यदा हस्तावतिक्रान्तस्तदोदितः* ॥२३१॥ इति अतिक्रान्तम्
शकटास्या'भवेचारी प्रसर्पि'णाद्वि'णा सह ।

एको हस्तो द्वितीयस्तु व'क्षस्थः* खटकामुखः ।

यत् तच्छकटास्य' स्यात्चादृशे चालखेलने ॥ इति श'कटास्यम् ।

चारीं^{११} कृत्वा अलाताख्या^{१२} करौ कृत्वा तु रेचितौ ।

व्यावृत्ता^{१३} बलपद्मौ^{१४} च कुञ्चितौ बाहुशीर्षगौ ।

वृषभक्रीडितं तस्मात्तज्ज्ञैः प्रोक्तं मनोहरम् ॥ इति वृषभक्रीडितम् ।

समपादस्थितेरधं यत्^{१५} लिखिवर्तितम्^{१६} ।

उत्प्लुत्य प[ति]तं तिर्यक् लोहरीं करणञ्च तव ॥२३४॥ इति लोहरी

इति करणानि ॥

अथाङ्गहारा लिख्यन्ते ॥

इदानीमङ्गहाराणां लक्षणं कथ्य'ते स्फुटम् ।

पङ्क्तिः सप्तभिरष्टाभिर्नवभिर्वा यथारुचि ।

करणैरङ्गहारः स्यात् सग्रहे^{१७} नाधुनोच्यते ॥२३५॥

१ M न । २ M ना । ३ M म । ४ M अत्र सर्वत्र क्रीयत्वमेव
प्राकरयिष्यम् । ५ M स्याद् इत्यधिकम् । ६ M प्रसर्पि । ७ M रे ।
८ M स्तो । ९ M स्या । १० मूले सर्वत्र दलप्रकारः ।

११ M रो । १२ M अलताह । १३ M ला । १४ M को ।

१५ M यञ्च । १६ M नम् । १७ M पि ।

१८ M तुरे । 'उद्गोनाधुनोच्यते' इत्यपि स्यात् ।

[अङ्गहारोद्देशः]

प्रथम[ः] स्थिरहस्त[ः] स्यात् ततः पर्यहस्तसञ्ज्ञकः^१ ।

सूचीविन्दोऽपविद्धश्च^२ ततश्चा^३क्षिप्तनामकः^४ ॥२३६॥

उद्घाटितालयश्चान्यो^५ विष्क^६ म्म[ः]^७ स्यात् पराजितः^८ ।

विष्कम्भापसृत^९श्चैव^{१०} मत्तकीडाभिघस्तथा^{११} ॥२३७॥

रेचितस्वस्तिकाद्यश्च^{१२} पार्श्व^{१३}स्वस्तिकसञ्ज्ञकः^{१४} ।

वृश्चिकापसृतश्चान्यस्तथाऽन्यो^{१५} भ्रमरामिध^{१६}[ः] ॥२३८॥

मत्तस्त्रलितनामा^{१७} च मदाद्^{१८} विलसितोऽपरः^{१९} ।

गतिमण्डलविज्ञेय^{२०}[ः] परिच्छिन्नस्तथाऽपरः^{२१} ॥२३९॥

परिवृत्ताद्रेचितश्च^{२२} तथा वैशाखरेचितः^{२३} ।

परावृत्तो^{२४} ह्यलात^{२५}श्च पार्श्व^{२६}च्छेदस्त^{२७}तः परः ॥२४०॥

विद्युद्भ्रान्तस्तथो^{२८}[द]वृत्त^{२९} आलीढो^{३०} रेचि^{३१}तस्तथा^{३२} ।

तथाच्छुरितसञ्ज्ञश्च^{३३} परो^{३४} ह्या^{३५}क्षिप्तरेचितः^{३६} ॥२४१॥

सभ्रान्तोऽप्य[प]सर्प्यश्च^{३७} तथैवार्धनिकुण्टकः^{३८} ।

इति सख्याङ्गहाराणां द्वाविंशत् कथिता स्फुटम् ॥२४२॥

इत्युपदेशः^{३९} ।

१ M व्या । २ M छु । ३ N S अपराजित । ४ M वि ।

५ M द्वि । ६ M दा । ७ M द । ८ M त ।

९ M मयो । १० M लाटो । ११ M रोचि ।

१२ M व्या । १३ 'इत्युपदेश' इति स्यात् ।

अथ लक्षणम् ॥

हस्तौ प्रसार्य चो[त्] क्षिप्य समपाद विधाय च ।

स्वस्तिकापमृति पाणिं स[व्य] मूर्ध्व^१प्रसार्य च ॥२४३॥

प्रत्यालीढं^२ च निष्पाद्य^३ निर्गत्य^४ च निकुण्टकम् ।

ऊरु[द्] वृत्तमतः^५ कृत्वा [स्वस्तिका] क्षिप्तक तथा ॥२४४॥

नितम्बं करिहस्तं च कटिच्छिन्न^६मतः परम् ।

अङ्गहारद्वयस्याग्रे स्थिरहस्तं प्रकल्पयेत् ॥२४५॥ इति स्थिरहस्तः^७

तलपुष्पपुटं पूर्वमणविद्ध विवर्तितम् ।

निकुण्टकविधानं स्यादूरु^८वृत्तमतः परम् ॥२४६॥

आक्षिप्ताख्यं^९ ततश्चान्यमूरु^{१०}मण्डलसञ्ज्ञकम् ।

नितम्बं करिहस्तं च कटिक्षीणमतः परम् ।

क्रमेण यत् पर्यस्त[ः] सोऽङ्गहार[ः] प्रकीर्तितः^{११} ॥२४७॥ इति पर्यस्तः

अलपल्लवनामादौ सूची चाक्षिप्तमेव च ।

आवर्तितं तिदुष्टं^{१२} स्यादूरुवृत्तमतः परम् ॥२४८॥

आक्षिप्तसञ्ज्ञकं यस्मिन्नुरोमण्डलनाम च ।

करिहस्तं कटिच्छिन्नं सूचीविद्धः^{१३} स उच्य^{१४}ते ॥ इति सूचीविद्धः ।

यत्पापविद्धमादौ स्यात् सूचीविद्धमतः परम् ।

पाणि^{१५} नोद्वेष्टितेन स्यात् त्रिकस्थ परिवर्तनम् ॥२४९॥

१ M र्ध ।

२ M प्रयासात् ।

३ M या ।

४ M तिन्य ।

५ M इत्येव ।

६ M स्वल्पम् ।

७ M स्यादुत्तम् ।

८ M न्य ।

९ M तो चान्य उत्तम् ।

१० पर्यस्तलक्षणम् आदौ द्विराङ्गम् ।

११ M द । १२ M दु ।

१३ M मणि ।

उरोमण्डलिनौ पाणी कटिच्छिन्नमतः परम् ।

अपविद्धाभिधानोऽयमङ्गहारः] प्रकीर्तितः ॥२५१॥ इतिअपविद्धः^१

नृपुरं^२ करण पूर्वं विक्षिप्ताला^३तके ततः ।

आक्षिप्तसङ्गक तद्वदुरोमण्डलनामकम् ॥२५२॥

अनन्तरं^४ नितम्ब च करिहस्तमतः परम् ।

कटीछिन्न च यत्न स्यादाक्षिप्तः] सोऽङ्गहारकः ॥ इति आक्षिप्तः^५ ।

उद्वेष्टितापविद्धश्च हस्तश्चाङ्घ्रि^६ नि^७कुट्टितः ।

प्रकारेणाथ तेनैव वामपाद्वर्षे भवेत् पुनः ॥२५४॥

उरोमण्डलिनौ पाणी^८ नितम्बः] करिहस्तकः^९ ।

कटिच्छिन्न च यत्न स्याद् भवेदुद्धटित^{१०}स्तदा ॥ इति उद्धटितः^{११} ।

उद्वेष्टितौ क्रमात् पाणी पादावपि नि^{१२}कुट्टितौ ।

कुट्टिताव^{१३} चितौ^{१४} स्यातामूर्खदृत्तमतः परम् ॥२५६॥

चतुरस्र कर कृत्वा यत्न पादे नि^{१५}कुट्टनम् ।

करिहस्त कटिच्छिन्न त्रि^{१६}कम्भः] स तु कथ्यते ॥ इति त्रि^{१७}कम्भः ।

दण्डपाद^{१८} विधायाङ्घ्रि^{१९} विक्षिप्ताक्षिप्तक परम् ।

हस्तं च व्यसित वा^{२०}ममङ्घ्रिणा सह सर्पयेत् ॥२५८॥

इति [मत्त]कोडाभिध ।

१ M अम् ।

२ M घाल ।

३ M तम् ।

४ M नि ।

५ M ना ।

६ M अम् ।

७ M इद्वित ।

८ M उद्धटितम् ।

९ M तव ।

१० M यो ।

११ M द ।

१२ M योधि ।

१३ M पा ।

* अतः परमादरं यद्विद इति प्रतीतिरिति । परमत्त यद्वन्मुखं द्विमपि भिन्नं नास्ति ।

इति कोडाभिध इत्यतः परं आदरं एव यद्वन्विद्यते वर्तते इत्यस्याभिधाय यथाप्रदर्शं दत्तम् ।

× × × × ×

× × × ॥ १ ॥ × × ॥ इति परावृत्तः^१ ।

करण स्वस्तिकं पूर्वं हस्तौ च व्य^२सितौ ततः ।

अला^३तकं प्रयोक्तव्यमूर्ध्वं जानुनि कुञ्चितम् ॥२५९॥

अर्धसूची च विक्षिप्तमुद्धृत्वाक्षिप्तकं ततः ।

करिहस्त कटिच्छिन्नं यत् स स्यादलातकः ॥ इति अलातः^४ ।

उरः^५स्थले करौ कृत्वा प्रयु^६जीतार्धजानुकम् ।

आक्षिप्तस्वस्तिकादूर्ध्वं लिङ्गस्य परिवर्तनम् ।

उरोमण्डलिनौ हस्तौ नितम्बः^७ करिहस्तकः^८ ।

कटीछिन्नं भवेद् यस्मिन् पार्श्वच्छेदः स कथ्यते ॥ इति पार्श्वच्छेदः^९ ।

वामः सूचीक्रमः^{१०} कार्यो विद्युद्भ्रान्तश्च दक्षिणः ।

सूचीविद्धश्च^{११} चरणो^{१२} विद्युद्भ्रान्तस्ततः परम् ।

अनन्तरं परिच्छिन्नं स्वस्तिकान्तश्च^{१३} गमकम् ॥२६३॥

इति विद्युद्भ्रान्तः^{१४} ।

विधा^{१५} नूपुर पाद पाणी पार्श्वप्रलम्बितौ ।

लताख्य च कटीछिन्नं भवेदुद्धृत्तकाभिधे ॥२६४॥ इति उद्धृतः^{१६} ।

कीडाभिधे इति न सम्यक् उद्देशानुसारेण भक्तकोट इति भवेत् । भरतागमे तु मत्ताकीडा इति नाम । एतेन परावृत्तस्य कियानशो नवम-दशमौ चाङ्गहारो खड्गिताविति ज्ञायते । प्रयो

ज्जिहित-खड्गिताये च एकादशादेकविंशतानामङ्गहारणं लक्षणानि खड्गितानीति ।

१ M सम । २ M व्य । ३ M ल । ४ M ता ।

५ M पु । ६ M. कर । ७ M क । ८ M ण ।

९ M इति अतिव्यवस्थापकम् । लक्षणमिदं खड्गिताविति प्रतिभाति ।

१० M दा ।

आलीढव्यं^१सितौ हस्तौ यत् स्कन्धे निकुटयेत् ।

चरणे नूपुरो वामे दक्षिणेऽलातसंज्ञकः^२ ॥२६५॥ इति आलीढः[.]

आधा[य] रेचितं पाणिं पार्श्वमानम्य^३ रेचयेत् ।

भूयश्चान्येन योगेन गालमानम्य^४ रेच^५येत् ॥२६६॥

रेचितं करणं कुर्यादुरोमण्डलकं ततः ।

कटिच्छिन्नञ्च यत् स्यादङ्गहारः स रेचितः^६ ॥२६७॥ इति रेचितः

करणान्नु^७पुरादूर्ध्वं त्रिकस्य परिवर्तनम् ।

करण^८व्यंसितेनाथ भूयस्त्रिकविवर्तनम् ।

अलातकं विधायाथ सूचीं ततः प्रयोजयेत् ॥२६८॥

करिहस्तं कटिच्छिन्नं भवेदाच्छु^९रिताभिधः^{१०} ॥२६९॥

इति^{११}आच्छुरितः^{१२} ।

रेचितस्वस्तिकावङ्गी करावपि^{१३} तथाभिधौ ।

तेनैव विधिना भूयो^{१४} विश्लेषं परिचर्य च^{१५} ॥२७०॥

उत्क्षे^{१६}पणं पुनश्चैव रेच[केनव] कम्पयेत् ।

उद्धृतकमथाक्षिप्तमुरोमण्डलकं ततः ।

यत्र स्यादङ्गहारोऽयं भवेदाक्षिप्तरेचितः ॥ इति आक्षिप्तरेचितः^{१७} ।

१. M दारव्यं ।

२. M क ।

३. M एतदपि लक्षणमवपूर्णमिति प्रतिभाति ।

४. M. स्य ।

५. M. स्व ।

६. M. खेद ।

७. M. तम् ।

८. M. 'नू ।

९. M. शो ।

१०. M. बु ।

११. M. धम् ।

१२. M. बु ।

१३. M. तम् ।

१४. M. धि ।

१५. M. या ।

१६. M. य ।

१७. M. उदे ।

१८. M. तम् । व्याक्षिप्तरेचित इत्युद्देशः ।

विक्षिप्तमिव चेत् पादौ पाणिपादमुखानुगम् ।
 कृत्वा सूचीमुख वाम पाद पश्चाच्च निक्षिपेत् ॥२७२॥
 सव्यो वक्षस्थले हस्तो वामश्चैव लताकरः ।
 आक्षिप्तकं पुनर्यत्र पाद स्वस्तिकरेचितः ॥२७३॥
 नितम्ब-करिहस्ताख्य उरोमण्डलकं ततः ।
 कटिच्छिन्नञ्च सभ्रा^१न्तः सोऽङ्गहारो मनोहरः ॥ इति सभ्रान्तः ।
 विधा^२याङ्घ्रिमपक्रान्त हस्त^३व्यसित^४मेव च ।
 उद्वेष्टितं ततः कार्यमर्धसूची ततः परम् ॥२७५॥
 विक्षिप्तं च कटिच्छिन्नमुद्धृत^५क्षिप्तकं ततः ।
 करिहस्त कटीछिन्नं विधेयमप^६सर्पिते ॥२७६ इति अपसर्पितं ।
 नूपुराख्य क्रम^७ कृत्वा तमेव द्रुतमा^८क्षिपेत् ।
 कार्या पादानुगौ हस्तौ लिकस्थ परिवर्तनम् ।
 करिहस्त कटिच्छिन्नं यत्र सोऽर्धनिकुण्टकः ॥ इति अर्धनिकुण्टकः
 द्वालिशदङ्गहारिणी^९ नाट्यनृत्यप्रयोगिणाम्^{१०} ।
 इति लक्षणमस्माभिर्यथावत् प्रतिपादितम्^{११} ॥२७८॥

इति द्वालिशदङ्गहारा^{१२} ।

- १ M चा । २ M या । ३ M स्त । ४ M व्यस्तित ।
 ५ M न सुक्षित । ६ M भवि । ७ M सम् । अपसर्प्य इत्युच्यते ।
 ८ M कर्म । ९ M म । १० M णम् । ११ M त ।
 १२ M र ।

Cf सङ्गीतरत्नाकर, ७ ७९६ ९७ —

अश्रानामुच्यते देशे प्रापण सविलासकम् ।

मातृकेतवसम्पादमङ्गहारोऽभिधीयते ॥

यद्वा हारो हरस्याय प्रयोगोऽङ्गैरिति स्मृत ॥

अथ रेचकलक्षणम् ॥

ग्रीवारेचक एक[ः] स्यात्तत[ः] स्याद्भस्त्रेचकः ।

कटीरेचकसंज्ञोऽन्यस्ततः स्यात् पादरेचकः ॥ इति रेचितचतुष्टयम् ।

[अथ नृत्यलक्षणम्]

चतुर्विंशत्यभिनयैरसंयुतकरः क्रूमात् ।

करानुगश्च चरणो^१ यथाशोभं तथाचरेत् ॥२८०॥

जाहरेति समुच्चार्य माचरेति पुनः स्मरेत् ।

चतुर्विंशकरैरन्ते क्रियते भ्रमरी^२ ततः ॥२८१॥

तदन्ते विजहीति काऽ ..... ।

× × × × इति नेरी^३प्रचक्षते ॥२८२॥ इति नेरीनृत्यम् ।

शब्दनृत्यन्तु कथितं शब्दाक्षरसमुच्चरम् ।

अक्षरोपरि घातस्य शब्दान्ते भ्रमरी भ्रमन् ॥ इति शब्दनृत्यम् ।

सर्वाभिनयसंयुक्तं रसभावसमन्वितम् ।

लयतालसमाकीर्णं प्रबन्धादिविनिर्मितम् ।

स्वरपाटादिसंकीर्णं तन्नृत्यं गीतमञ्जकम् ॥२८३॥ इति गीतनृत्यम्

[अथ चिन्दुगीतलक्षणम्]

उद्ग्राहश्चान्तरं भोगे ध्रुवद्राविडभाषया ।

रामातलेन केनसपि तद् गीतं चिन्दुसंज्ञकम् ॥२८४॥

१. M. छे ।

२. M. क ।

३. M. री ।

४. M. द ।

५. M. छ ।

६. M. उ वि ।

× × × गालस्तृतीयः शुद्धचिन्दुकः ।

[कोलचिन्दुनृत्यम्]

सार्धहस्तं परीमाणं^१ हण्डिका चित्रवर्णिका ।

....हीत्वा च नृत्यं तत् कोलचिन्दुं^२ जगुर्बुधाः ॥२८६॥

[वङ्गालचिन्दुनृत्यम्]

करेके^(१)जलपात्र स्यात् × × × कम् ।

गृहीत्वा नृत्यते यत्तु^४ तद्वङ्गालमुदाहृतम् ॥२८७॥

इति शुद्धचिन्दुनृत्यम् ।

[अथ कल्पनृत्यम्]

द्वौ त्रयश्चतुर्निर्वा^(१)मिलित्वा यत्तु^२नृत्यते ।

कल्पनृत्यं^३ च तत्^४ प्राहुर्नृत्यशास्त्रविशारदाः ॥२८८॥

इति कल्पनृत्यम् ।

इति परौजसद्धिा वेशान्वये मालिनीमनोहर-कामिनीकामपूरण-^५

विरहिणी^६विरहभञ्जन-सदावसन्तानन्दकन्दारिगजमस्तकां-

कुश-श्रीमत्तारसाद्यात्मज-महमदसाहिविरचितायां

सङ्गीतमालिकायां नृत्याध्यायः समाप्तः ॥

॥ शुभं भवतु ॥

१ M ख।

२ M न।

३ M

४ M ख।

५ शुद्धचिन्दुनृत्यस्य लक्षणं यद्विवा

६ M. ख।

७ M. इयं।

८ i

९ M. न।

१० M इति।

APPENDICES

1 ABBREVIATIONS

- AD —Abhinaya Darpana
 NS —Natya Sastra
 SM —Sungita Malika
 SR.—Sangita-Ratnakara

2 BIBLIOGRAPHY

- Abhinaya-Darpana By Nandikesvara, Calcutta Sanskrit Series Ed Calcutta 1934
 Abhinava Bharati By Abhinavagupta. See Natya Sastra By Bharata with the commentary Abhinava Bharati Kavyamala No 42 1894
 Natya Sastra By Bharata Ed By Pandit Batuk Nath Sharma in the Chowkhamba Sanskrit Series Banaras 1929
 Sangita Malika By Mahammad Shah (MS) For details see Introduction p 2
 Sangita Ratnakara By Samga Deva Nilisanka with the commentary of Citura Kallinatha. Ed from Poona in the Anandasrama Sanskrit Series, No 35 1896 by Mangesa Ramakṛṣṇa Telang

3 GENERAL INDEX*

	page
Abhinava Bharati	4
Abhinaya Darpana	1, 4 5
Alakṣaris	13—14
Alakṣikā	21—22
Angikharis	22—25
Asamyuta Hastas	8—9
Bharata	1 4
Bhūmacūṣa	14—15
Bhūmāra	1
Bikaner	2
Cirābheda	18—19
Cirā	19—22

* For the numerous varieties of the different gestures and postures, etc., see list of contents of the Nṛtya-dhīya of the Sangita Malika, Introduction, pp. 7—12

Cindugita Lakṣana	32
Darashukoh	6
Daulatabad	3
Deogiri	3
Deśicūris	22—22
Deśibhūmacūris	22
Deśisthānakas	22—22
Firuz Shah	2, 80
Hasta-Lakṣanas	8
Kalpanritya	80
Karinas	22—22
Kāshmir	2
Katibhedas	28
Krīśṇa	1
Mahammad Shāh	1, 2, 3
Mārgacaris	22
Nandikeśvara	1
Naṭasūtra	1
Nāṭyaśāstra	1, 3, 4
Nritya, varieties,	3
Nrityabāstas	2—22
Nrityalakṣanas	22
Nrityasulā	1
Puruṣa-sthānakas	22—22
Rocaka-lakṣanas	22
Samyuta-bāstas	3—2
Sangita-ratnakar	1, 3, 4, 25
Śankara	2
Sarangadeva	1, 3
Silalin	1
Singhana	3
Sirobhedas	2
Soḍhala	3
Sthānakas	22—22
Stri-sthānakas	22
Tattar Khan	2, 80